

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

FINANČNÍ GRAMOTNOST SENIORŮ

Magisterská diplomová práce

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

**KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ
ANTROPOLOGIE**

FINANČNÍ GRAMOTNOST SENIORŮ

Magisterská diplomová práce

Obor studia: Andragogika

Autor: Bc. Hana Kokosiňská

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Pospíšil, Ph.D.

Olomouc 2019

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma „*Finanční gramotnost seniorů*“ vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 25. 11. 2019

Podpis

Poděkování

Upřímné poděkování patří PhDr. Jiřímu Pospíšilovi, Ph.D., za odborné vedení diplomové práce, věcné rady a připomínky, za ochotu a trpělivost, kterou mi v průběhu zpracování diplomové práce věnoval. Dále děkuji manželovi Ondřejovi, za trpělivost a podporu během studia.

Anotace

Jméno a příjmení:	<i>Bc. Hana Kokosiňská</i>
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	<i>Andragogika</i>
Obor obhajoby práce:	<i>andragogika</i>
Vedoucí práce:	<i>PhDr. Jiří Pospíšil, Ph.D.</i>
Rok obhajoby:	<i>2020</i>

Název práce:	Finanční gramotnost seniorů
Anotace práce:	Diplomová práce se věnuje finanční gramotnosti seniorů, se zaměřením na seniory v Olomouckém a Moravskoslezském kraji ve věku 50+. Teoretická část vymezuje na základě dostupné literatury základní pojmy týkající se finanční gramotnosti, charakterizuje, kdo je senior, zabývá se ekonomickými pojmy, které by měl finančně gramotný senior znát. Výzkum je zaměřen na analýzu finanční gramotnosti seniorů dle vybraných ukazatelů. Sběr dat proběhl pomocí dotazníkového šetření. Byla vytvořena proměnná Index finanční gramotnosti, která byla kategorizována do čtyř úrovní – nízká finanční gramotnost, spíše nižší finanční gramotnost, spíše vyšší finanční gramotnost, vysoká finanční gramotnost. K ověření stanovených hypotéz byla použita metoda chí-kvadrát.
Klíčová slova:	Finanční gramotnost, senior, senior 50+, Index finanční gramotnosti

Title of Thesis:	Financial literacy of seniors
Annotation:	The thesis is devoted to financial literacy of seniors, with a focus on seniors in the Olomouc and Moravian-Silesian regions aged 50+. The theoretical part defines, on the basis of available literature, the basic concepts of financial literacy, characterizes who is a senior, deals with economic concepts that a financially literate senior should know. The research is focused on analysis of financial literacy of seniors according to selected indicators. The data were collected using a questionnaire survey. The Financial Literacy Index variable was created and categorized into four levels - low financial literacy, rather lower financial literacy, rather higher financial literacy, high financial literacy. The chi-square method was used to verify the hypotheses.
Keywords:	Financial literacy, senior, senior 50+, The financial literacy index
Názvy příloh vázaných v práci:	
Počet literatury a zdrojů:	58
Rozsah práce:	95 s. (101092 znaků s mezerami)

OBSAH

Anotace.....	5
TEORETICKÁ ČÁST.....	9
Úvod.....	9
1. Finanční gramotnost.....	11
1.1. Vymezení pojmu gramotnost.....	11
1.2. Význam gramotnosti.....	12
1.3. Definice finanční gramotnosti.....	13
1.4. Složky finanční gramotnosti.....	16
1.5. Strategické dokumenty finančního vzdělávání v České republice.....	17
1.5.1. Národní strategie finančního vzdělávání.....	18
1.5.2. Standardy Finanční gramotnosti.....	19
1.6. Klíčové subjekty v oblasti finančního vzdělávání.....	22
2. Senior.....	24
2.1. Senior 50+.....	24
2.2. Stárnutí a stáří.....	26
2.3. Stárnutí populace.....	28
2.4. Změna životního stylu současných seniorů.....	29
2.5. Strategické dokumenty související se stárnutím populace.....	30
2.5.1. Politika přípravy na stárnutí v České republice z roku 2015.....	31
2.5.2. Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013-2017.....	31
2.6. Finanční možnosti a hrozby seniorů.....	34
2.6.1. Vymezení pojmů Starobní důchod, Spoření, Přívýdělky seniorů.....	35
2.6.2. Chudoba ve stáří.....	36
2.6.3. Ochrana spotřebitele.....	39
3. Standardy finanční gramotnosti – pojmový aparát.....	41
3.1. Okruh A standardů FG – nakupování a placení.....	41
3.2. Okruh B standardů FG – hospodaření domácnosti.....	43
3.3. Okruh C standardů FG – přebytek rozpočtu domácnosti.....	44
3.4. Okruh D standardů FG – schodek rozpočtu domácnosti.....	47
EMIPRICKÁ ČÁST.....	50
4. Metodologie výzkumu.....	50
4.1. Metoda výzkumného šetření.....	50

4.2.	Výzkumná otázka, výzkumný cíl.....	51
4.3.	Proměnné a jejich operacionalizace	52
4.4.	Hypotézy.....	61
5.	Analýza dat a výsledky šetření	64
5.1.	Charakteristika výzkumného souboru	64
5.2.	Ověřování hypotéz a výzkumných otázek.....	69
5.3.	Shrnutí a analýza výzkumu	83
6.	Závěr	85
	Použitá literatura a zdroje.....	87
	Seznam obrázků, grafů	93
	Seznam tabulek	94

TEORETICKÁ ČÁST

ÚVOD

V dnešní době nabývá finanční gramotnost velkého významu. Důvodem pro ekonomické vzdělávání je nepřeberné množství produktů a služeb, které se na finančním trhu vyskytují, což může být náročné zejména pro seniory. Tématem práce je orientace seniorů v oblasti finanční gramotnosti, konkrétně seniorů ve věku 50+ z Olomouckého a Moravskoslezského kraje.

V současnosti je zcela běžné, že lidé mají hypotéku, půjčku na auto, úvěry na více či méně důležité věci od bankovních, případně nebankovních společností. Určitá zadluženost je ve společnosti standard. Finančně gramotný člověk se v nabízených produktech umí orientovat, dokáže se rozhodnout, který produkt nebo službu využít a předchází tíživé finanční situaci, která může skončit až exekucí a mít negativní vliv na jeho rodinu a zdraví.

Důraz by měl být kladen na to, aby se finančně vzdělávaly již děti na prvním stupni základní školy a vznikala gramotná populace. Občané se mohou vzdělávat formálně - prostřednictvím škol, neformálně – například prostřednictvím zaměstnavatele, prostřednictvím kurzů neziskových organizací a přednášek v knihovnách, informálně - při neplánovaných běžných činnostech, například prostřednictvím návštěvy banky, nákupu v obchodě. Vzdělávat se lze prostřednictvím internetu, např. Česká národní banka zveřejnila web Peníze na útěku, Ministerstvo financí České republiky zřídilo web Finanční vzdělávání, Univerzita Palackého v Olomouci na stránkách Finanční gramotnost seznamuje studenty a zájemce s příběhy, pojmy a metodikou týkající se finanční gramotnosti. Cílem finančního vzdělávání

je zlepšit povědomí široké veřejnosti o oblasti financí, jedná se o dlouhodobý proces.

Práce je rozčleněna do dvou hlavních kapitol – teoretické a empirické.

V teoretických kapitolách jsem se zabývala obecnými pojmy, které se vztahují ke gramotnosti, finanční gramotnosti a jejím složkám. Představila jsem dva významné dokumenty související s gramotností - Národní strategii finančního vzdělávání a Standardy finanční gramotnosti. Dále jsem se zaměřila na pojmový aparát vztahující se k seniorům. Vymezila jsem pojem senior 50+, popsala jsem charakteristické znaky související se stářím a stárnutím. Zmínila jsem strategické dokumenty související se stárnutím populace, konkrétně Politiku přípravy na stárnutí v České republice z roku 2015 a Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 – 2017. Popsala jsem také finanční možnosti a hrozby seniorů. Zaměřila jsem se na pojmy vycházející ze Standardů finanční gramotnosti, kterým by měl finančně gramotný senior rozumět.

V praktické části jsem popsala metodu výzkumného šetření. Cílem diplomové práce bylo analyzovat finanční gramotnost seniorů dle vybraných ukazatelů. Výzkum jsem realizovala prostřednictvím dotazníku. Zkoumala jsem, jaký vliv má na úroveň finanční gramotnosti vliv pohlaví, věk a vzdělání. Stanovila jsem hypotézy, pro jejich ověření jsem použila využití Testu chí-kvadrát. V závěrečné kapitole jsem prezentovala výsledky kvantitativního výzkumu.

Diplomová práce by měla být přínosem pro andragogy, kteří se zabývají vzděláváním seniorů.

1. FINANČNÍ GRAMOTNOST

Finanční gramotnost je v současné době velmi aktuální téma. Znalost pojmů, souvisejících s peněžní gramotností, je nezbytná pro vhodné a efektivní hospodaření s penězi v oblasti nakupování a placení, rozhodování se při sjednání půjčky a schopnosti ji splácet, s orientací na finančním trhu a také, což je v současné době nutné, s vhodným a dostatečným spořením na období starobního důchodu.

V kapitole definuji význam gramotnosti obecně, finanční gramotnost a její složky. Zabývám se dokumenty Národní strategie finančního vzdělávání, Standardy finanční gramotnosti a klíčovými subjekty majícím na finanční gramotnost vliv.

1.1. VYMEZENÍ POJMU GRAMOTNOST

Pro vymezení pojmu finanční gramotnost je třeba formulovat gramotnost obecně. Gramotnost lze chápat jako schopnost číst, psát. Neznamená pouze rozeznat písmena a napsat pár slov. Gramotnost zahrnuje schopnost jedince plynule číst souvislý text a porozumět jeho obsahu, zorientovat se v okolním světě a otevírá jedinci možnosti dalšího vzdělávání.

V původním významu se pod pojmem gramotnost rozumí základní schopnost jedince číst a psát. Tyto schopnosti získává jedinec v prvních ročnících základní školy. S gramotností se pojí pojem funkční gramotnost, která představuje soubor složitějších dovedností, nezbytných pro jedincovo uplatnění jak v profesních, tak v sociálních aktivitách. Pedagogika a andragogika využívají pojem gramotnost pro vyjádření kompetencí vytvářených na základě vzdělávání v jednotlivých oborech. Lze sem zahrnout

gramotnost čtenářskou, matematickou, přírodovědnou, ITC gramotnost a gramotnost finanční (Průcha & Veteška, 2014).

Formální a neformální vzdělání, které jedinec získá v dětství, ovlivňuje jeho gramotnost v dospělosti. Tuto gramotnost může v dospělosti rozvíjet nebo ztratit, v závislosti na tom, do jaké míry nabyté znalosti a dovednosti aplikuje. Významným faktorem míry gramotnosti je věk, protože v měnícím se světě mají současní senioři problém s novými technologiemi. Generační obměna a zvyšování vzdělaností úrovně mladších generací bude hrát v budoucnu významnou roli (Rabušicová, 2002).

1.2. VÝZNAM GRAMOTNOSTI

Dle mého názoru posiluje gramotnosti sebedůvěru seniorů, jsou si jistější v záležitostech týkajících se běžného života, připadají si soběstační. Protože populace stárne, je nezbytné zaměřit se na finanční gramotnost. Peníze ze státního rozpočtu již nedokážou plně pokrýt potřebnou částku pro výplatu důchodu, je kladen důraz na orientaci a využívání finančních produktů, které seniorům pomohou se na stáří zabezpečit.

„Gramotní starší občané budou lépe vybaveni k tomu, aby si udrželi svou nezávislost a kvalitu života, a tím byli méně odkázáni na sociální služby. Lidé, kteří jsou gramotní podle současných standardů, mají větší šanci, že budou aktivně participovat na politických procesech, na nichž budou vystavěny občanské společnosti v budoucnosti“ (Rabušicová (2002, s. 151).

Souhlasím s Rabušicovou, během své profesní dráhy, kdy jsem se seniory pracovala, jsem pozorovala, že gramotnější senioři byli aktivní, věnovali se zájmovým aktivitám, orientovali se v aktuálních tématech, subjektivně se považovali za oblíbené a potřebné.

Finanční gramotnosti dodávají význam změny v systému plateb na přelomu století a ekonomické krize na konci prvního desetiletí 21. století. Dostatečnou finanční gramotnost lze považovat za prevenci proti zadlužení a sociálnímu vyloučení. Finančně gramotný občan lépe chápe význam reforem a dokáže se v nich orientovat (Nováková & Sobotka, 2011).

Funkční gramotnost je nedílnou částí životního stylu. Lidé, kteří se nedokáží podílet na světě informací, jsou v permanentní nevýhodě. Občané potřebují gramotnostní a analytické dovednosti pro vyhledávání a rozpoznání potřebných informací – ty by měli být schopni chápat v určité perspektivě. (Rabušicová, 2002).

Vnímám, že gramotnostní a analytické dovednosti jsou potřebné také v oblasti finanční gramotnosti. Trh s financemi je zahlcen produkty a službami, senior by měl rozumět předkládaným informacím, analyzovat je, chápat vliv současných ekonomických rozhodnutí na jeho budoucnost.

Finanční gramotnost je třeba chápat jako nedílnou součást ekonomické gramotnosti. Zahrnuje schopnost jedince zajistit si příjem, dokázat rozpoznat nezbytné výdaje, orientovat se na trhu práce. S finanční gramotností souvisí porozumění makroekonomickým aspektům a daním, protože mají vliv na finanční zdroje jednotlivců i domácností. Finanční gramotnost formuje znalosti, dovednosti a hodnotové postoje jedince pro jeho uplatnění ve společnosti. (Hesová & Zelendová, 2011).

1.3. DEFINICE FINANČNÍ GRAMOTNOSTI

Definice finanční gramotnosti je mnoho, jsou si až na drobné odchylky podobné, považují za důležitou orientaci občana v problematice peněz, hospodaření domácnosti, spoření, oblasti závazků. Za nejkomplexnější

definice obsahující veškeré okruhy finanční gramotnosti považují uvedené definice Strategie finančního vzdělávání (2010) a Bertla (2016).

Ústřední dokument pro finanční vzdělávání v České republice Strategie finančního vzdělávání z roku 2007, aktualizovaný v roce 2010, definuje finanční gramotnost následovně: „Finanční gramotnost je soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb. Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat osobní/rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace“ (2010, s. 5). Na této definici se shodlo Ministerstvo financí, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstvo průmyslu a obchodu a Česká národní banka.

Bertl vysvětluje, že: „finanční gramotnost představuje takovou úroveň porozumění termínům a procesům souvisejícím s oblastí peněz, financí, daní, dluhů, pojištění, spoření apod., které chápe jedinec jako aktivní a relevantní součást svého života a světa. Zároveň tato konkrétní znalost ovlivňuje jeho jednání a rozvoj tak, že své záměry v této oblasti koriguje právě pod vlivem a v kontextu svých takto odborně zaměřených znalostí. Tyto znalosti zároveň dlouhodobě ovlivňují postoje člověka v oblasti jeho ekonomického chování, jednání a rozhodování“ (2016, s. 16).

Pro srovnání uvádím vymezení finanční gramotnosti ze zahraniční literatury, autor se zabývá finanční gramotností v Evropě. Nicolini stanovuje oblasti finanční gramotnosti obdobně, jako jsou definované v České republice, klade důraz na pochopení a uplatnění finanční gramotnosti v konkrétní situaci. Formuluje finanční gramotnost jako znalost problematiky a schopnost

uplatnit ji v rozhodování týkající se peněžních prostředků, včetně povědomí o dostupných informacích, fungování finančních produktů a služeb, finančních zprostředkovatelů a finančních trhů. Je nezbytné umět gramotnost uplatnit v konkrétní situaci, kdy jedinec musí čelit finančním problémům v reálných podmínkách. Vývoj postoje, který je potřebný k převedení finanční gramotnosti na finanční schopnost, je ovlivněn prvky jako je motivace, sebevědomí a ochota vypořádat se otázkami z oblasti financí.

Hlavních oblasti finanční gramotnosti:

1. Správa peněz - veškeré znalosti a schopnosti, které se týkají používání peněz (finanční rozpočtování, finanční transakce, používání hotovosti, používání kreditních a debetních karet, používání běžných účtů).
2. Úspory a investice – oblast zahrnuje znalosti potřebné pro vytváření a správu finančních prostředků. Základní principy, jako je časová hodnota peněz, inflace, složený úrok, vztah rizika a návratnosti, diverzifikace rizika, tvoří klíčovou koncepci této oblasti, která souvisí se znalostmi a dovednostmi o finančních produktech, jako jsou spořicí účty, dluhopisy, akcie a podílové fondy, jakož i fungování finančních trhů a rozhodování o investicích.
3. Půjčky a dluhy – oblast zahrnuje zásadní znalosti o půjčkách. Pochopení složeného úročení a inflace patří k užitečným základním znalostem, protože se jedná o úspory a investice. Znalosti a dovednosti týkající se roční procentní sazby, poplatků a provizí jsou potřebné k výběru mezi půjčkami, hypotékami, kreditními kartami, atd.
4. Pojištění – oblast zahrnuje základní znalosti o pojištění, zabezpečení se pro případ nemoci, ztráty bydlení, pojištění odpovědnosti za škodu.
5. Odchod do důchodu a plánování – oblast zahrnuje oblast souvisejících s dlouhodobými cíli jedince, jako je bydlení, vzdělávání, zahájení podnikání, odchod do starobního důchodu. Finanční gramotnost

v těchto oblastech vyžaduje znalost finančních produktů, zaměřených na tuto oblast, znalost daní a sociálního systému (2019).

1.4. SLOŽKY FINANČNÍ GRAMOTNOSTI

Finanční gramotnost lze rozdělit do tří složek. Jedná se o složku peněžní, cenovou a rozpočtovou. Někteří autoři zmiňují i složku právní.

„**Peněžní gramotnost** představují kompetence nezbytné pro správu hotovostních a bezhotovostních peněz a transakcí s nimi a dále správu nástrojů k tomu určených (např. běžný účet, platební nástroje apod.)

Cenovou gramotnost představují kompetence nezbytné pro porozumění cenovým mechanismům a inflaci“ (Hesová & Zelendová, 2011, s. 38). Nováková a Sobotka doplňují, že „předpokladem k pochopení cenového mechanismu je znalost základních ekonomických veličin (trh, nabídka, poptávka)“ (2011, s. 239).

„**Rozpočtovou gramotnost** představují kompetence nezbytné pro správu osobního/rodinného rozpočtu (např. schopnost vést rozpočet, stanovovat finanční cíle a rozhodovat o alokaci finančních zdrojů) a zahrnuje i schopnost zvládat různé životní situace z finančního hlediska. Rozpočtová gramotnost zahrnuje vedle výše popsané obecné složky také dvě složky specializované: správu finančních aktiv (např. vkladů, investic a pojištění) a správu finančních závazků (např. úvěrů nebo leasingu). To předpokládá v obou případech orientaci na trhu různě komplikovaných finančních produktů a služeb, schopnost mezi sebou jednotlivé produkty či služby porovnávat a volit ty nejvhodnější s ohledem na konkrétní životní situaci“ (Hesová & Zelendová, 2011, s. 38-39).

Nováková se Sobotkou zmiňují čtvrtou složku finanční gramotnosti, a to **právní gramotnost**. Tato gramotnost představuje schopnost porozumět obsahu smlouvy uzavírané při půjčení peněžních prostředků (2011).

Složky gramotnosti jsou rozčleněny obdobně jako Standardy finanční gramotnosti, o kterých bude hovořeno níže. Složky i standardy pokrývají všechny ekonomické okruhy vymezené definicí finanční gramotnosti.

1.5. STRATEGICKÉ DOKUMENTY FINANČNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ V ČESKÉ REPUBLICĚ

Finanční vzdělávání v České republice je složeno ze dvou pilířů. První pilíř se zaměřuje na žáky na základní škole, druhý pilíř je zaměřen na vzdělávání dospělých. V práci se zaměřím na strategické dokumenty zabývající se vzděláváním dospělých, tedy i seniorů.

Rabušicová uvádí, že „pro rozvoj gramotnosti jsou z pedagogického hlediska podstatné dvě okolnosti. Jedná se vlastně o dvě podmínky, které musí nastat, aby mohla v konkrétní společnosti existovat univerzální gramotnost. První podmínkou je poskytování základního vzdělání celé dětské populaci, jež musí být dostatečně dlouhé, aby během něj bylo možné příslušné gramotnosti dovednosti získat. Pro základní dovednost číst, psát a počítat se obvykle předpokládá minimálně pět let pravidelné školní docházky. Druhou podmínkou je existence programů pro vzdělávání dospělých, zejména těch, kteří z jakéhokoli důvodu nezískali potřebné dovednosti v dětství a v dospívání. Programy vzdělávání dospělých potom mohou mít podle potřeby různou podobu. Nejobvykleji se jedná o doplňovací základní vzdělání, ale může to být i jakákoli forma dalšího vzdělávání formálního nebo neformálního charakteru“ (2002, s. 165).

V České republice je většinová část populace gramotná. U seniorů vnímám jako vážný problém nedostatečnou finanční a mediální gramotnost. Svět se neustále mění, senioři jsou denně konfrontováni s velkým množstvím informací, je pro ně obtížné určit jejich relevantnost, zpracování poznatků je pro ně náročné, vyžaduje nové schopnosti. Mnozí senioři si však svou novodobou negramotnost neuvědomují, považují se za gramotné. V důsledku své neznalosti zakoupí nevhodný produkt nebo službu protože o nich slyšeli například v televizní upoutávce, aniž by si ověřili podmínky nákupu produktu, nebo alternativní produkty. Zvyšování gramotnosti, například formou neformálního vzdělávání je u seniorů potřebné.

1.5.1. NÁRODNÍ STRATEGIE FINANČNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

„Národní strategie finančního vzdělávání (dále jen „strategie“) je uceleným systematickým přístupem k posílení finanční gramotnosti občanů České republiky (dále jen „ČR“). **Cílem strategie je vytvoření systému finančního vzdělávání pro zvyšování úrovně finanční gramotnosti v ČR.** Strategie vymezuje hlavní problémy a navazující prioritní úkoly v této oblasti, včetně specifických úloh klíčových aktérů s důrazem na roli subjektů veřejné správy. Finanční vzdělávání je nástrojem ke zvýšení úrovně finanční gramotnosti, umožňující občanům ČR jako spotřebitelům adekvátně pracovat s informacemi na finančním trhu k zajištění svých potřeb a potřeb své rodiny s ohledem na měnící se životní situace“ (MF ČR, 2010, s. 2).

Strategie nejprve popisuje význam finančního vzdělávání, který spatřuje v informovanosti a orientaci spotřebitele v oblasti finančních produktů, což je zásadní prvek pro ochranu spotřebitele na finančním trhu. Následující kapitola definuje finanční gramotnost jako souhrn potřebných kompetencí, jež jsou nezbytným východiskem pro stanovení **Standardů finanční gramotnosti**. Strategie dále popisuje prioritní oblasti pro

budoucnost. Jedná se o aktivní a odpovědnou účast na finančním trhu, prevenci proti předlužení, zajištění na stáří. Zmiňuje principy finančního vzdělávání, představuje dvoupilířovou strukturu finančního vzdělávání. Součástí dokumentu je představení role klíčových subjektů a koordinace aktivit; financování, hodnocení a měření; akční plán (MF ČR, 2010).

1.5.2. STANDARDY FINANČNÍ GRAMOTNOSTI

Ministerstvo financí zveřejňuje na svých stránkách Standardy finanční gramotnosti, aktuální verze je z roku 2017. Stanovují cílovou úroveň finanční gramotnosti pro žáky základních a středních škol. Standardy určené pro cílovou úroveň finanční gramotnosti dospělé populace nejsou stanoveny, proto předkládám standardy pro střední školy, které se vztahují i k dospělé populaci. Při tvorbě dotazníku pro praktickou část jsem vycházela z těchto standardů a jejich okruhů, proto, aby byla pokryta celá oblast finanční gramotnosti dotazovaných seniorů.

Jedinec, který se chová dle standardů finanční gramotnosti:

- „a. uplatňuje svá práva a plní své povinnosti
- b. řeší finanční problémy včas
- c. má přehled o svých výdajích a příjmech
- d. žije úměrně svým finančním možnostem
- e. rozumí výhodám (finančního) plánování
- f. vytváří finanční rezervy a řeší včas zabezpečení na dobu, kdy nebude schopen dosahovat příjmů
- g. uchovává důležité doklady a chrání své osobní údaje
- h. splácí své dluhy včas a v plné výši
- i. směřuje k dosažení finanční prosperity“

Okruhy cílové úrovně finanční gramotnosti žáků středních škol, kterých se standardy týkají:

„A. Nakupování a placení

1. nakupování

- a. zkontroluje ukázky vzorového dokladu a smlouvy
- b. uvede příklad důsledků neznalosti smlouvy, včetně všeobecných podmínek
- c. kriticky posoudí nabídku zboží a služeb (podle vlastních či vyhledaných informací)

2. placení

- a. vybere vhodný způsob placení
- b. vybere vhodnou možnost směny cizí měny a vypočte částku potřebnou pro tuto směnu

3. inflace

- a. vysvětlí vliv inflace na příjmy, vklady, úvěry
- b. navrhne, jak se občan může chránit proti mírné a proti vysoké inflaci

B. Hospodaření domácnosti

1. rozpočet

- a. sestaví rozpočet jednotlivce i domácnosti
- b. odliší čistý a hrubý příjem
- c. odliší pravidelné, nepravidelné a jednorázové příjmy
- d. odliší pevné, kontrolovatelné a jednorázové výdaje
- e. zváží nezbytnost výdajů

2. porovná majetek a závazky domácnosti v bilanci

3. úvod do finančních služeb

- a. charakterizuje jednotlivé finanční produkty a jejich využití
- b. provádí výpočty jednoduchého úročení a popíše princip složeného úročení

c. charakterizuje úrok a poplatky a jejich vliv na cenu finančního produktu

d. porovná finanční produkty, zejména z hlediska rizika, výnosu a likvidity

4. plánování

a. stanoví své krátkodobé a dlouhodobé finanční cíle a rozhodne o způsobu dosažení těchto cílů

b. určí rizika ohrožující dosažení finančních cílů a navrhne způsob jejich zmírnění

C. Přebytek rozpočtu domácnosti

1. spoření

a. vybere vhodné spoření

b. vypočte jak dlouho spořit na určitý účel

2. investice

a. posoudí různé druhy investic, včetně investic do majetku

b. na příkladu ukáže nutnost rozložení rizika

3. pojištění

a. v příkladu vybere vhodný druh pojištění

b. uvede příklady povinných pojištění

4. popíše možnosti zabezpečení na stáří

D. Schodek rozpočtu domácnosti

1. úroky, úvěry

a. vysvětlí způsoby stanovení úrokových sazeb a využití RPSN

b. odhaduje nebo vyhledá obvyklou úrokovou sazbu a RPSN běžných druhů úvěrů

c. v příkladu vybere nejvhodnější úvěr

d. v příkladu posoudí úvěruschopnost a možnost zajištění úvěru

2. důsledky nesplácení

a. navrhne řešení situace předlužení

b. vysvětlí důsledky oddlužení“ (MF ČR, 2017)

Orientace v oblastech standardů finanční gramotnosti je pro dospělého jedince, tedy i seniora ve věku 50+ je zásadní. Porozumění standardům znamená, že senior žije úměrně svým ekonomickým možnostem, předchází zadlužení a dokáže si tvořit rezervy pro případ neočekávaných výdajů.

1.6. KLÍČOVÉ SUBJEKTY V OBLASTI FINANČNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ

Klíčové subjekty v oblasti finančního vzdělávání se významnou měrou podílejí na zvyšování finanční gramotnosti občanů. Činí tak prostřednictvím různých projektů.

- Subjekty veřejné správy:
 - Ministerstvo financí
 - Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
 - Ministerstvo průmyslu a obchodu
 - Česká národní banka
 - Ministerstvo práce a sociálních věcí
 - Ministerstvo vnitra
 - Obce, respektive obecní úřady
- Profesní sdružení
- Sociální partneři, tj. odbory a zaměstnavatelé
- Nestátní neziskové organizace
- Vzdělávací instituce
- Média

První kapitolou jsem shrnula informace o gramotnosti, finanční gramotnosti a jejích složkách. Zmínila jsme významné strategické dokumenty pojící se s problematikou. Za důležité považuji seznámení se standardy finanční gramotnosti, které by měli finančně gramotní občané znát. Standardy byly brány v úvahu i při tvorbě dotazníku a to z důvodu, aby byla pokryta celá zkoumaná oblast finanční gramotnosti.

2. SENIOR

V kapitole jsou prezentovány ústřední pojmy vztahující se k problematice seniorů, pojem senior, zdůvodnění označení senior 50+, změny, které se s jedincem dějí v průběhu stáří a stárnutí. Je zde popsána změna životního stylu současných seniorů oproti předchozím generacím. Zmiňuji strategické dokumenty související se stárnutím populace – konkrétně se jedná o Politiku přípravy na stárnutí v České republice z roku 2015) a Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 – 2017. Vymezuji finanční možnosti a hrozby seniorů, v závěru kapitoly se věnuji ochraně spotřebitele.

2.1. SENIOR 50+

Existují různé pohledy na to, kdy je jedinec označován za seniora. Někteří autoři označují za seniora jedince, který překročil věk padesát let, jiní definují pojem senior až kolem věku 65 let, který je spojen s ukončením aktivního života a nástupem do starobního důchodu. V kapitole vymeším pojem senior, jak jej vnímá několik autorů.

Špatenková a Smékalová vysvětlují, že tento pojem legislativa ani odborná literatura jednoznačně nevymezuje. Používá se pro označení starého člověka, poživatele starobního důchodu, což není zcela přesné (Špatenková & Smékalová, 2015). Český statistický úřad zdůrazňuje, že pojem senior je kategorií sociologickou, nikoli právní či statistickou. Statistická definice seniora dle věku není jednotná v České republice ani ve světě. Chronologický věk tak není jednotným kritériem pro zahrnutí jedince do kategorie senior, je možno kategorii senior vymežit dle svých potřeb (ČSÚ, 2012). Na některých univerzitách třetího věku lze studovat od 50 let, objektem geragogiky

je starší dospělý, tedy jedinec ve věkové kategorii 50+ (Špatenková & Smékalová, 2015).

Šauerová s Vadíkovou popisují, že generace mladých seniorů je obvykle zdravá a je proto vhodné pro ni uplatňovat jiná kritéria než pro vyzrálé stáří. Jedinec stárne postupně, přechody mezi uváděnými obdobími nejsou jednotné, uvádí se v současnosti označení 50+, 60+ atd., což je vhodnější ze společenských i praktických důvodů. Označení vystihuje, do které kategorie jedinec patří, ale zároveň se neoznačuje přesný věk (Šauerová & Vadíková, 2013).

„Věk představuje spíše formálně, úředně, časovou tvář identity seniora. Přesto má tento znak velký význam, protože představuje lehce identifikovatelnou stránku identity seniora. Zdravotní stav, kondici, stav mysli, životní styl a sociální pole nemůžeme zjistit v jednom okamžiku, zatímco věk identifikují dvě číslice“ (Sak & Kolesárová, 2012, s. 25).

Vágnerová člení stárnutí na období starší dospělosti 50-60 let, období raného stáří 60-75 let, období pravého stáří 75 let a více (2007).

„Světová zdravotnická organizace přijala pro rozlišení věkových kategorií pomocné názvosloví:

- Střední věk věková kategorie 45-59letých.
- Stárnoucí osoby jsou od 60 do 74 let.
- Stará generace jsou lidé ve věku 75-89 let.
- Stařecká skupina začíná od 90 let“ (Dienstbier, 2012, s. 15).

Pro účely diplomové práce k definici Špatenkové a Šauerové a vymezím seniora jako osobu starší padesát let.

2.2. STÁRNUTÍ A STÁŘÍ

Stárnutí se projevuje pozvolným úbytkem sil jedince, zhoršuje se zdravotní stav. Stárnutí se jedinci obvykle obávají, je však nevyhnutelné. Na druhou stranu starší lidé mají více zkušenosti, které mohou předávat ostatním jak v osobním, tak pracovním životě. Mohou být dobrými mentory, jít svým chováním a jednáním příkladem mladším generacím.

Vágnerová považuje za mezník počátku stárnutí věk padesát let. Po dosažení této věkové hranice se jedinec dříve unaví, zhorší se některé funkce, to vede k nejistotě a obavám ze selhání. Člověk se vyrovnává s úbytkem svých kompetencí, učí se odhadovat své možnosti (2007). „Stárnutí a stáří je specifický biologický proces, který je charakterizován tím, že je dlouhodobě nakódovaný, je nevratný, neopakuje se, jeho povaha je různá a zanechává trvalé stopy“ (Pacovský & Heřmanová in Dvořáčková, 2012, s. 9). Lidé prožívají počátek stárnutí v různých zemích rozdílným způsobem. Záleží na životní úrovni, osobní svobodě, zdraví, životních podmínkách, finančním zabezpečení a bytové situaci. Negativní vliv na prožívání stárnutí mohou mít prožitá životní dramata (Dientsbier, 2012).

Stáří, je po dětství a dospělosti závěrečnou, poslední etapou lidského života. Dětství je věnována velká pozornost, je v něm spatřována budoucnost lidstva. V dospělosti je jedinec na vrcholu sil, věnuje se své kariéře, přátelům, rodině, výchově dětí, zájmovým aktivitám. Mnohdy má pocit, že se jej stáří netýká a nevěnuje mu pozornost do chvíle, než mu začnou ubývat síly a uvědomí si, že začíná pociťovat první příznaky stárnutí. V tomto okamžiku si začíná uvědomovat, že jej čeká závěrečná třetina života, odchod do starobního důchodu, se stářím spojený předpoklad zhoršení zdravotního stavu, obavy z osamělosti. Myslím, že během stárnutí mohou lidé nacházet smysl života, ať už je to péče o vnoučata či stárnoucí rodiče, cestování, studium, scházení se

s vrstevníky a mnohé další aktivity. Je žádoucí, aby lidé ke stárnutí přistupovali jako k běžné součásti života, participovali na světě kolem nich.

Sýkorová popisuje, že „stáří je sociální konstrukcí, ať jde o určení jeho počátku – mezního věku, očekávání vztažených k lidem označeným za staré, či o způsoby „býti starým člověkem““ (2007, s. 47).

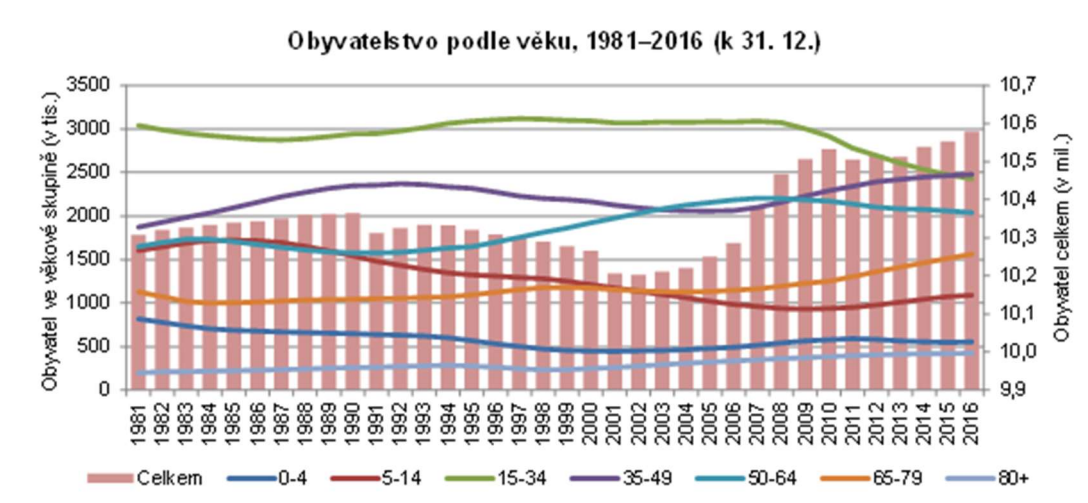
Stáří se projevuje změnami tělesnými, psychickými, sociálními změnami a změnami v životní orientaci. Mezi tělesné projevy stáří lze zařadit změnu tělesné výšky a váhy, změny chůze, úbytek svalové hmoty. Dochází také ke změnám smyslového vnímání, jako je zhoršení zraku, sluchu, čichu i chuti. Tyto změny mají vliv nejen na vzhled, ale i na chování seniora, který se začne zaobírat více sám sebou. Objevuje se introvertní zaměření, nejistota, což má vliv na změny v psychickém vývoji jedince, projevují se negativní osobnostní rysy. Výraznou sociální změnou je pro seniora odchod do důchodu, kdy přestává být ekonomicky aktivní. Seniori mají nadbytek volného času, který ne všichni dokáží aktivně využít. Zvyšuje se strach z osamělosti a opuštění (Dvořáčková, 2012).

Kalvach rozděluje stáří na kalendářní, sociální a biologické. Kalendářní stáří, je, dle něj, jednoznačně vymezitelné. Posouvá se věková hranice, protože díky lepšímu zdravotnímu a funkčnímu stavu dnešních seniorů se zvyšuje očekávaná doba dožití. Stáří člení na mladé seniory ve věku 65-74 let, staré seniory ve věku 75-84 let a velmi staré seniory ve věku 85 a více let. Sociální stáří je charakteristické proměnou sociálních rolí a potřeb, životního stylu a také ekonomického zabezpečení. Sociální stáří nastává odchodem do starobního důchodu a penzionování. Biologické stáří označuje projevy stáří u konkrétního jedince, kdy se hodnotí například funkční stav, výkonnost, kondice atd. (2004).

2.3. STÁRNUTÍ POPULACE

S rostoucí kvalitou lidského života, zdravotního stavu a životní úrovně se prodlužuje také délka života. Obyvatelé v České republice stárnou, prodlužuje se život a děti se rodí méně. Domnívám se, že na demografické změny má vliv odlišný způsob života současné generace. Dříve žili lidé v širokých rodinách, kde se příbuzenstvo podílelo na výchově většího počtu dětí. Soudobým trendem je single život, cestování, budování kariéry. Dochází ke změně životního stylu, občané více pečují o své zdraví, vyvíjejí se nové léky, prodlužuje se střední věk, stáří se posouvá do pozdějšího období. Jedinci se stávají rodiči až po třicátém roce věku, běžné je mateřství kolem čtyřicátého roku, rodiny mají zpravidla jedno a až dvě děti. Na dřívější zakládání rodiny mají nemalý vliv i vysoké náklady na bydlení. V současné době vláda aktivně hledá opatření vedoucí ke zvýšení porodnosti.

Český statistický úřad uvádí, že na začátku roku 2018 byl počet obyvatel České republiky 10,6 milionu. Jednalo se o nejvyšší počet obyvatel od druhé světové války. Nárůst obyvatel bude pokračovat ještě dalších jedenáct let, poté začne docházet k poklesu. V následujících desetiletích bude populace v České republice stárnout. Na počátku roku 2018 dosáhl počet obyvatel ve věku 65 a více let hranice dvou milionů, zastoupení seniorů v populaci je nyní 19 %. Ke konci padesátých let by se mělo jednat až o 3,2 miliony obyvatel ve věku 65 a více let, bude se jednat o zastoupení 30 %. V České republice jsou nejvyšší přírůstky v počtu obyvatel ve věku 65+, populace stárne již od konce 80. let 20. století. Roste také počet obyvatel ve věku nad 80 let. Průměrný věk obyvatel v České republice činil v roce 2016 40,6 let u mužů a 43,4 let u žen (ČSÚ, 2018).

Graf č. 1 Obyvatelstvo podle věku (stav k 31.12. každého roku) (Zdroj dat: ČSÚ, 2018a)

2.4. ZMĚNA ŽIVOTNÍHO STYLU SOUČASNÝCH SENIORŮ

Dnes je zcela běžné, že lidé začínají v seniorském věku cestovat, navštěvovat univerzity třetího věku či různé kurzy, věnují se zájmovým aktivitám, na které neměli z důvodu pracovního vytížení a péče o rodinu dostatek času. Pozorují ve svém okolí, že mnoho seniorů ve věku 50+ je ochotno změnit pracovní místo nebo obor, pokud je nynější zaměstnání neuspokojuje. Díky proměně společnosti nejsou soudobí senioři pouze v roli hlídačích prarodičů, chtějí volný čas aktivně prožít.

O této proměně hovoří i Čevela s Čeledovou, kteří konstatují, že životní styl seniorů se v průběhu 20. století změnil. Dříve bylo pro seniory běžné žít na výměnku, kmetství bylo moderní. Životní styl středního věku se přesunul do časného stáří, což je umožněno prodloužením střední délky života, vlivu informačních technologií, zvýšení životní úrovně. Trendem současné doby je úspěšné stáří a stárnutí, kdy se senioři seberealizují, věnují volnočasovým aktivitám. V České republice patří mezi vyhledávané volnočasové aktivity chalupaření. Dochází k rozdílům mezi seniory, kteří žijí aktivně, přistupují zodpovědně ke svému životu, jsou vzdělanější a tím i finančně zabezpečenější

a seniory, kteří jsou pasivní, apatičtí, s nižším vzděláním v horší ekonomické situaci (2014).

2.5. STRATEGICKÉ DOKUMENTY SOUVISEJÍCÍ SE STÁRNUTÍM POPULACE

Stárnutí obyvatel je v současné době velmi závažným problémem, na který reagují dva základní strategické dokumenty. Prvním z nich je Politika přípravy na stárnutí v České republice z roku 2015, druhým je Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017. „Politická opatření reagující na stárnutí obyvatelstva budou účinná pouze tehdy, pokud budou založena na komplexním přístupu, budou prováděna koordinovaným způsobem a také konzistentně s dlouhodobým výhledem, neboť jedině tak bude možné využít potenciálu přibývajících starších skupin obyvatelstva“ (MPSV ČR 2012, s. 2).

Aktéři zabývající se politikou přípravy na stárnutí jsou:

- Vláda ČR
- Senát a poslanecká sněmovna
- Ministerstvo práce a sociálních věcí
- Ministerstva a úřední správní orgány
- Krajská správa a samospráva
- Akademická sféra a výzkumné instituce
- Neziskové organizace

2.5.1. POLITIKA PŘÍPRAVY NA STÁRNUTÍ V ČESKÉ REPUBLICĚ Z ROKU 2015

Dokument se zabývá stárnutím populace a přípravou na demografickou změnu v ČR. Za stěžejní část tohoto dokumentu lze považovat kapitolu Hlavní opatření přijatá v rámci politiky přípravy na stárnutí v ČR. Poradním orgánem pro otázky týkající se stáří a stárnutí je od roku 2006 Rada vlády pro seniory a stárnutí populace. Cílem je řešit na nejvyšší úrovni státní správy problematiku, jež se pojí se stárnutím populace, podporou důstojného života a zapojením seniorů do společnosti. Rada zřizuje pracovní skupiny, které se zabývají ochranou práv, zaměstnáváním seniorů, vzděláváním, rozvojem služeb pro seniory. Příprava na stárnutí populace v ČR zahrnuje různé oblasti, kterým se věnuje dokument Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013-2017 (MPSV ČR, 2015).

2.5.2. NÁRODNÍ AKČNÍ PLÁN PODPORUJÍCÍ POZITIVNÍ STÁRNUTÍ PRO OBDOBÍ LET 2013-2017

Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013-2017 bude dále v textu dále uváděn pod zkratkou NAP. Senior může žít plnohodnotný aktivní život v případě, že jsou naplněny jeho potřeby a žije v důstojném prostředí. Ne všem seniorům však jejich zdravotní stav či sociální podmínky umožní žít aktivně a zapojovat se do společnosti, práce, chodu rodiny, proto je potřeba, aby byla zajištěna i odpovídající péče pro seniory, kteří jsou nemocní, osamělí či žijí v ústavech.

NAP usiluje o dodržování a ochranu lidských práv seniorů, klade důraz na respekt, důstojné zacházení a důstojné podmínky, důstojný život. Zaměřuje se na dvě klíčové oblasti zdraví a celoživotní učení. S těmi souvisí

jedincova účast na trhu práce, rozvoji společnosti, podpora dialogu mezi generacemi.

Obr. č. 1 Klíčové oblasti pro podporující pozitivní stárnutí (2014)

NAP se zabývá následujícími problematikami: Zajištění a ochrana lidských práv starších osob, Celoživotní učení, Zaměstnávání starších pracovníků a seniorů ve vazbě na systém důchodového pojištění, Dobrovolnictví a mezigenerační spolupráce, Kvalitní prostředí pro život seniorů, Zdravé stárnutí a Péče o nejkřehčí seniory s omezenou soběstačností. Vzhledem k zaměření mé práce se budu podrobněji zabývat pouze prvními třemi problematikami.

- **Zajištění a ochrana lidských práv starších osob**

Starší lidé jsou často vzhledem k ostatním osobám znevýhodněni, z důvodu snížené soběstačnosti, společenským předsudkům, kdy jsou senioři považováni za nevykonné. Může docházet ke špatnému zacházení se seniory jak v institucích, tak v rodině. K omezení až vymizení nevhodného zacházení

v institucích by měly zabránit kontroly z Odboru sociálních věcí, kdy pracovníci navštěvují zařízení a hodnotí, zda je kvalita pro obyvatele zařízení vyhovující. Ke špatnému zacházení se seniory v rodinách může pomoci vyšší povědomí veřejnosti o stáří a stárnutí. Stárnoucí lidé se často setkávají s diskriminací, ta se nazývá **ageismus**. Farková popisuje, že „ageizmus je formou věkové diskriminace, která postihuje především staré lidi, může vést až k věkové segregaci, k vyčlenění ze společnosti. Je podporován ekonomicko-sociálními představami podceňujícími stáří“ (2009, s. 100).

NAP (2014) v této oblasti nastavil dva strategické cíle.

Strategický cíl 1: „Zajistit informovanost společnosti o potřebách starších osob a zvýšit její otevřenost vůči jejich potřebám za účelem jejich lepšího naplňování“

Strategický cíl 2: „Zajistit ochranu starších osob před diskriminací a všemi projevy nedůstojného zacházení, týrání a zneužívání“ (str. 8-9).

- **Celoživotní učení**

„Hlavním cílem CŽV je vytvořit takové sociální, politické a ekonomické prostředí, které umožní každému člověku bez výjimky v plném rozsahu rozvinout svůj talent a umožnit mu, aby realizoval svůj tvořivý potenciál s akcentem na zodpovědnost za vlastní život a dosažení osobních cílů. Jde o kontinuálně probíhající permanentní proces formování člověka zaměřený na rozvoj vědomostí, schopností, způsobilostí a na získávání zkušeností, které mu umožní poznat včas své možnosti a zapojit je do kultivace sebe samého, svého sociálního a profesního prostředí tak, aby přitom rozuměl i změnám, které probíhají v jeho makroprostředí“ (Bartoňková, 2013, s. 14). Celoživotním učení seniorů se uskutečňuje na univerzitách třetího věku, akademiích seniorů, dále je realizováno prostřednictvím kurzů, které nabízejí nestátní organizace a organizacemi zřízenými obcemi, zejména knihovnami.

NAP v této oblasti stanovil dva strategické cíle:

„Strategický cíl 1: Vytvořit funkční systém dalšího vzdělávání, který bude atraktivní pro zaměstnance i zaměstnavatele a bude odpovídat poptávce po pracovní síle.

Strategický cíl 2: Zvýšit podíl seniorů zapojených do zájmového vzdělávání prostřednictvím U3V a akademie seniorů, a to s ohledem na místní dostupnost“ (2014, s. 13-14).

- **Zaměstnávání starších pracovníků a seniorů ve vazbě na systém důchodového pojištění**

NAP uvádí, že stárnutí obyvatel přinese změny rozložení sil na trhu práce, proto bude zvýšená míra zaměstnanosti osob starších 50+ a předpokladem pro udržitelnost systému. K zapojení jedinců 50+ do pracovního života jsou potřeba legislativní podmínky, vhodné podmínky na pracovištích. Kroky vedoucí k zaměstnávání starších pracovníků se shodují se strategickými prioritami MPSV.

NAP v této oblasti jsou nastaveny dva strategické cíle:

„Strategický cíl 1: Zajistit kvalitní informovanost veřejnosti o důchodové reformě a možnostech pracovní činnosti v kombinaci s dávkou v důchodovém systému.

Strategický cíl 2: Prodloužit pracovní kariéru pracovníků a motivovat je k odkladu odchodu do důchodu skrze úpravy legislativních podmínek a akcentování konceptu Age Managementu na pracovištích a bojovat proti výskytu věkové diskriminace“ (2014, s. 17-20).

2.6. FINANČNÍ MOŽNOSTI A HROZBY SENIORŮ

S problematikou stárnutí úzce souvisí peněžní možnosti a hrozby současných, i budoucích seniorů. Účelem práce není zabývat se detailně možnostmi finančního zabezpečení seniorů, přesto považuji za důležité je krátce představit. První možnost dostupná pro většinu seniorů je starobní

důchod. Dávka je vyplácena seniorovi, který splnil zákonem stanovené podmínky pro přiznání starobního důchodu. Vzhledem ke skutečnosti, že je výše důchodu nižší, než byla jedincova výplata, snižuje se jeho životní standard. Ke zmírnění negativního ekonomického dopadu na jedince v období starobního důchodu lze využít penzijního pojištění, či dalších druhů spoření, kterými si může svůj životní standard v důchodu zvýšit. Pokud je senior v dobré zdravotní kondici a aktivní, je eventualita, aby si k důchodu přivydělal. V případě nedostatečného finančního zabezpečení se může senior cítit objektivně, případně subjektivně chudý. Hrozí riziko, že uzavře nevýhodnou půjčku, která může vést k osobnímu bankrotu či exekuci. Finančně gramotný senior si tyto možnosti a rizika uvědomuje, je schopen se na období starobního důchodu adekvátně zabezpečit.

2.6.1. VYMEZENÍ POJMŮ STAROBNÍ DŮCHOD, SPOŘENÍ, PŘIVÝDĚLKY SENIORŮ

Starobní důchod - je důchodová dávka upravená zákonem č. 155/1995 Sb., vyplácená v rámci důchodového systému, na kterou má nárok jedinec, který dosáhl důchodového věku a splnil potřebnou dobu pojištění. Pro věk odchodu do důchodu je kritériem i pohlaví, u žen se zohledňuje počet dětí. Kritériem pro odchod do důchodu je rok narození pojištěnce. Od roku 2010 do roku 2018 narůstala potřebná doba pojištění, v závislosti na věku pojištěnce z 25 let až na 35 let, od roku 2018 již zůstává doba pojištění na 35 letech.

Spoření - v současné době je evidentní, že starobní důchod nepokryje potřeby seniorů ve stáří v dostatečné míře. V zájmu jedince je jeho aktivní příprava na životní etapu, kterou stráví ve starobním důchodu. K tomu slouží různé druhy spoření, například doplňkové penzijní spoření, stavební spoření, cenné papíry, podílové fondy, spořicí účet, životní pojištění, případně někteří jedinci

stále volí možnost odkládat peníze do obálky – tyto eventuality budou podrobněji rozebrány ve třetí kapitole.

Přivýdělký seniorů – značná část seniorů po dosažení důchodového věku nadále pracuje. Tito pracovníci jsou v mnoha firmách nepostradatelní, protože mohou předávat mladším generacím své znalosti a dovednosti. Senioři po odchodu ze zaměstnání mohou nastoupit na brigádu či pracovat na snížený pracovní úvazek. Přednostmi pracujících seniorů se zabývali Sak a Kolesarová, kteří zjišťovali názor personalistů na přidanou hodnotu seniorů. Přidanou hodnotou jsou míněny dovednosti a vlastnosti, které senior nabyl důsledkem svých životních a pracovních zkušeností. Dle dotazovaných personalistů byla největší předností seniorů jejich zkušenost, dále loajalita, respekt a stabilita (2012). Přivýdělký seniorů jsou legislativně upraveny zákonem č. 262/2006 Sb., zákoníkem práce, zákonem č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, zákonem č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění.

2.6.2. CHUDOBA VE STÁŘÍ

Současná generace seniorů prožívala osobní i pracovní život v období socialismu, kdy žili v jistotě, že je stát ve stáří starobním důchodem finančně zajistí a neměli potřebu si peníze šetřit či odkládat. Jedná se tedy o první generaci seniorů, která svůj důchodový věk prožívá po změně politického a současně ekonomického zlomu, který na počátku 90. let nastal. Prokazatelně stárnutí populace probíhá takovým tempem, že důchody nepokryjí v dostatečné míře všechny seniory. Ekonomicky aktivní občané mají možnosti se na své stáří finančně zabezpečit pomocí různých druhů spoření, dostupných na finančním trhu.

Mareš poukazuje na to, že v evropských zemích tvoří staří lidé nejpočetnější kategorii chudých. Týká se to seniorů, co žijí osamoceně, jsou

ve špatném zdravotním stavu. Chudoba starých lidí vzniká často jejich vyloučením z trhu práce, kdy důchody jsou nižší než mzdy, a tak dochází k poklesu životní úrovně. Úspory seniorů mají omezenou regulační úlohu, protože jsou znehodnocovány inflací. Vliv na zhoršení životní úrovně mají, kromě poklesu příjmů také narůstající výdaje seniorů. Jedná se o výdaje za léky, které starým lidem přibývají, dále za jídlo, oděv, bydlení, domácnost a osobní péči (1999).

Důležitou roli ve finančním zabezpečení seniorů hraje finanční autonomie, kdy senioři potřebují vědět, že mají dost peněz na živobytí. Často žijí skromně, utrácejí jen za nezbytné výdaje, vyhledávají slevy. Paradoxem je, že i přes nedostatek financí ještě finančně podporují své děti či vnoučata (Příbyl, 2015).

Nutno podotknout, že v současnosti jsou náklady na bydlení vysoké, mladí lidé mají problém hypotéku na vlastní bydlení získat, s žádostí o finanční výpomoc se v mnoha případech obracejí na své rodiče. Senioři zpravidla, pokud mají finanční rezervy, a v rodině panují dobré vztahy, mladým lidem potřebnou částku zapůjčí nebo věnují. Peněžní pomoc však může vyčerpat jejich finanční rezervy, a v případě neočekávaného výdaje se tak sami dostanou do finančních problémů.

Příbyl tvrdí, že: „ekonomická situace je pro seniory velmi citlivou otázkou, zejména pokud mají finanční problémy. Přestože, zpravidla nejsou v tzv. objektivní chudobě (příjem je nad hranicí životního minima), mohou se cítit subjektivně chudí, deprivovaní.“ V roce 2010 bylo za materiálně deprivované seniory označeno 15,2 %, materiálně deprivovaná byla označena domácnost, ve které chyběly tři z následujících položek: barevná TV, telefon, pračka, auto, možnost jet na týdenní dovolenou v pro ně přijatelných podmínkách, neočekávaný výdaj ve výši 8500 Kč, možnost jíst obden maso, vytápět byt, potíže s hrazením plateb. V roce 2010 byly pro seniory nejčastěji nedostupné položky dovolená, neočekávaný výdaj a mít maso obden.

Zajímavé je, že v případě neočekávaného výdaje si mnozí senioři často raději vezmou půjčku, než aby se obrátili na rodinu, přátele. Tím se však často dostávají do dluhové spirály, která může skončit exekucí na důchod. ČSSZ uvádí, že počet exekucí na důchod roste, v roce 2008 bylo exekucí zatíženo přes 40 tisíc důchodů, v polovině roku 2014 již přes 72 tisíc důchodů (2015).

„Zajištění adekvátního příjmu, který je slučitelný s lidskou důstojností, je důležitým pilířem systémů sociální ochrany založených na principu solidarity. Odpovídající neboli adekvátní příjem je součástí prevence proti chudobě a sociálnímu vyloučení osob. Adekvátní podpora příjmů osob ohrožených rizikem chudoby a sociálním vyloučení přispívá k osobnostnímu rozvoji, seberealizaci, „vlastnění sebe“ i dosažitelnosti klíčových veřejných služeb, včetně přístupu k bydlení, vzdělání, zdravotní péči, dopravě, finančnímu poradenství apod.“ (Čevela & Čeledová, 2014, s. 109).

V případě, že se senior ocitne v nepříznivé finanční situaci, se kterou si sám nedokáže poradit, může se obrátit na neziskovou organizaci provozující bezplatnou **dluhovou poradnu**. Dluhová poradna pomáhá jedincům zorientovat se v jejich finanční situaci, pomáhá jim sestavit rozpočet. Zaměstnanci poradny mohou pomoci v komunikaci s věřiteli, sepsat splátkový kalendář. Pokud má dluhová poradna akreditaci Ministerstva spravedlnosti, může poskytovat služby v oblasti oddlužení. Od 1. června 2019 je účinná novela insolvenčního zákona, která zvýhodňuje oddlužení invalidních důchodců ve II. a III. stupni ID a starobních důchodců – tito lidé budou oddlužení za 3 roky od schválení. Podmínkou je, že splní podmínky pro vstup do oddlužení, dle novely insolvenčního zákona č. 182/2006 Sb.

2.6.3. OCHRANA SPOTŘEBITELE

Cílem ochrany spotřebitele je chránit ohroženou skupinu nakupujících, často seniory, před nekalými praktikami prodávajících. Mnoho seniorů zakoupilo předražený výrobek na předváděcí akci, ač nákup původně neplánovali. Prodejci dokáží na předváděcích akcích vzbudit u seniorů různé emoce, přes pozitivní (že výrobek je právě pro ně a pomůže jim vyřešit jejich problémy) až po negativní, jako je stres či strach. Zneužívají toho, že se senioři cítí osamělí, prodejní akci využívají jako příležitost k setkání s vrstevníky. Prodejci, kteří pro své nekalé jednání získali status tzv. Šmejdů, jsou kontrolováni Českou obchodní inspekcí a je před nimi varováno v mediích. Navzdory tomu stále existují neinformovaní senioři, kteří se účastní předváděcích akcí, případně podlehnou tlaku a uzavřou nevýhodnou smlouvu na dodávku plynu či elektřiny.

Zákon o ochraně spotřebitele č. 634/1992 Sb. v aktuálním znění na tuto skutečnost reaguje a od 13. ledna 2018 popisuje v příloze klamavé i agresivní obchodní praktiky. Z dalších významných zákonů lze zmínit např. občanský zákoník č. 89/2012 Sb., obchodní zákoník č. 513/1991 Sb., zákon o ochraně osobních údajů č. 101/2000 Sb., zákon o regulaci reklamy č. 40/1995 Sb.

Již v roce 2007 vydalo Ministerstvo financí dokument Rámcová politika ministerstva financí v oblasti ochrany spotřebitele na finančním trhu. V dokumentu uvádí „že je potřeba určitým způsobem chránit nejvíce zranitelné členy společnosti, pro které je z různých důvodů obtížné být plnohodnotnými účastníky tržních vztahů“ (MF, 2007, s. 6). Cílem, který chce MF dosáhnout je, aby se jedinec na finančním trhu rozhodoval odpovědně s ohledem na jeho situaci, dokázal prosazovat a hájit své zájmy a práva. K tomu mají dopomoci tři pilíře:

- Informace – informace o finančních produktech jsou spotřebiteli podány srozumitelně

- Schopnost s informacemi pracovat – zde je potřeba, aby jedince byl finančně gramotný
- Možnost spotřebitele prosazovat a chránit své zájmy a práva – zajištěno legislativou, spotřebitelskými organizacemi (MF, 2007).

V kapitole jsem shrnula pojmy jako senior a stárnutí populace. Zaměřila jsem se na základní informace týkající se finančních možností a hrozeb seniorů, včetně ochrany spotřebitele, kterou jim poskytují zákony.

3. STANDARDY FINANČNÍ GRAMOTNOSTI – POJMOVÝ APARÁT

V kapitole vysvětlím nejběžnější finanční pojmy, se kterými se senior v oblasti financí setkává. Pojmy korespondují se Standardy finanční gramotnosti stanovenými pro žáky střední školy, tedy i pro seniory. Do jaké míry senioři těmto pojmům rozumí, jsem zjišťovala v praktické části pomocí dotazníku.

3.1. OKRUH A STANDARDŮ FG – NAKUPOVÁNÍ A PLACENÍ

V okruhu A standardů finanční gramotnosti pojednávám o běžném bankovním účtu, vysvětluji pojmy disponibilní zůstatek a kontokorent. Věnuji se kartám platebním - debetním a kreditním.

Běžný účet patří mezi základní bankovní produkty. Tento účet slouží uživateli k veškerým transakcím, ať se jedná o příjmy či výdaje majitele účtu. Slouží k platbám ve všech obchodech a institucích, které využívají bezhotovostní styk. Stále jsou však lidé, často senioři, kteří jsou k bankovním účtům skeptičtí a důchody si nechávají vyplácet prostřednictvím České pošty.

Dle Klinského, Münche a Chromé je hlavním účelem tohoto bankovního vkladu provádění platebního styku. Výše vkladů kolísá, pro banku netvoří stabilní zdroj financí. Protože jsou na těchto běžných účtech nízké úrokové sazby, nejsou vhodné pro ukládání větší finanční částky (2018). S běžným účtem se pojí pojmy disponibilní zůstatek a kontokorent. **Disponibilní zůstatek** je částka, kterou má jedinec v danou chvíli k dispozici. Může být snížen o blokace na účtu, případně navýšen na částku kontokorentu. **Kontokorent** je produkt, který si klient může za určitých podmínek sjednat u svého peněžního ústavu, jedná se o povolené přečerpání účtu. V případě, že

klient takového ústavu nemá dostatečnou hotovost na bankovním účtu, může tuto službu využít a čerpat peníze do povoleného limitu.

Platební karta je nosič dat s čipem, která je vydávána k bankovnímu účtu. Slouží k platbě v hotovosti, výběru hotovosti z bankomatu, lze s ní platit prostřednictvím internetu. Někteří lidé platbu kartou upřednostňují a hotovost používají jen v nezbytných případech, jiní zase upřednostňují hotovost a platbu kartou nevyužívají. Důvody, proč jedinec preferuje hotovost, jsou různé. Jedná se o nedůvěru k elektronickým platebním prostředkům, či o skutečnost, že při platbě v hotovosti, si jedinec výrazně lépe uvědomuje výši skutečných výdajů.

Klufa s Vodičkou sdělují, že se v České republice platební karty užívají od roku 1990. Popisují také, jak je karta chráněna před zneužitím. Nejdůležitější ochranný prvek je PIN kód, dále podpisový vzor a CVC kód. Karta může být opatřena magnetickým proužkem nebo čipem (2017).

Platební karty se dělí na debetní a kreditní. **Debetní karta** se vydává k bankovnímu účtu. Klufa s Vodičkou uvádějí, že držitel debetní karty může čerpat finanční prostředky do výše zůstatku na účtu. Pomocí **kreditní karty** čerpá držitel úvěr (2017). „Hlavní výhodou kreditní karty je, že lze poměrně dlouho, někdy téměř 45 dní, používat peníze banky, aniž by po nás za to něco chtěla. Toto období se nazývá bezúročné období. Využití bezúročného období a doplacení celé částky ve splatnosti nám umožňuje naše peníze nechat pracovat např. na spořicímu účtu, pokud ovšem peníze máme. Tento model spočívá v tom, že nakupujeme v bezúročném období za cizí peníze (tedy peníze banky) a naše nám vydělávají. V době, kterou si žádá termín splátky, pak vše zaplatíme z vlastních peněz. Toto je nejvýhodnější využití kreditní karty“ (Kociánová, 2012, s. 22). Karty jsou zabezpečeny PINem. **PIN** je čtyřmístné číslo, kterým se potvrzují bankovní operace, jde o důvěrný údaj (Bertl, 2017).

Je důležité mít PIN zaznačený tak, aby se v případě ztráty karty, nedal zneužít. Naprosto nevhodné je mít jej poznamenaný na kartě, či v peněžence. Pokud je zapsaný v peněžence, je žádoucí mít jej zašifrovaný tak, aby nikdo jiný nevěděl, že se jedná o PIN. Nejbezpečnější způsob je PIN si pamatovat, mít jej zaznamenaný na bezpečném místě.

V případě ztráty karty je potřeba kartu co nejdříve zablokovat, lze tak učinit telefonátem na infolinku, zastavením se na pobočce či v internetovém bankovníctví.

3.2. OKRUH B STANDARDŮ FG – HOSPODAŘENÍ DOMÁCNOSTI

Senioři by měli mít povědomost o svých příjmech a výdajích. Finanční přehled se dá sestavit pomocí rozpočtu, na jehož základě lze vytvořit finanční plán, který pomáhá jedinci či domácnost zajistit do budoucna a vytvořit rezervu pro neočekávané výdaje.

Rozpočet lze sestavit následujícím způsobem. Jedinec či rodina sepíše seznam svých příjmů a výdajů, na základě toho vyhodnotí hospodaření domácnosti. Do příjmů domácnosti je třeba zahrnout veškeré **příjmy**, jako je výplata, důchod, sociální dávky atd., které jedinec či domácnost v daném období (např. měsíc) předpokládá. Do **výdajů** je třeba zařadit všechny očekávané výdaje za dané období, jako je například splátka hypotéky, splátka půjčky, pohonné hmoty, výdaje za aktivity členů domácnosti, SIPO, strava, ošacení atd.

Smrčka uvádí, že díky dobře sestavenému a dodržovanému osobnímu či rodinnému rozpočtu lze najít rezervy, které lze ukládat. Za rozhodující složku rodiny nepovažuje příjmy, ale výdaje (Smrčka, 2010).

Finanční rezervu tvoří prostředky odložené na mimořádné výdaje. „Její výše je čistě individuální a vychází ze životní situace a zkušeností každého z nás (Janda, jak žít šťastně na dluh, 2013, s. 33).

Finanční plán „pomáhá realizovat životní investice (nákup nemovitosti) či dlouhodobé záležitosti (úspory na důchod), nástavba rodinného účetnictví, odhaduje, kolik peněz budeme kdy v životě potřebovat na realizaci našich dlouhodobých cílů a jak dlouho na to budeme muset šetřit“ (Banky.cz, ©2019).

3.3. OKRUH C STANDARDŮ FG – PŘEBYTEK ROZPOČTU DOMÁCNOSTI

V kapitole popíše základní informace o nejběžnějších typech spoření, které lze v nabídce finančních společností využít. Běžně známé a využívané je doplňkové penzijní spoření, stavební spoření a spořicí účet. Méně využívané jsou cenné papíry, podílové fondy a životní pojištění, o kterých má povědomost finančně gramotný senior.

Doplňkové penzijní spoření je produktem, který má umožnit, aby si jedinec vytvořil finanční rezervu na období, kdy bude pobírat starobní důchod a jeho výše nebude pokrývat jedincovi náklady v dostatečné míře. Stát podporuje doplňkové penzijní pojištění formou daňových úlev a příspěvků, také mnozí zaměstnavatelé nabízí toto připojištění jako firemní benefit.

Jak uvádí Klinský, Münch a Chromá, toto spoření nabízejí penzijní společnosti, které zakládají různé druhy účastnických fondů. Jedinec si může vybrat, zda upřednostní nízké riziko, či možnost vyššího výnosu. Doplňkové penzijní připojištění se vyplácí jednorázovým vyrovnáním, tzn. narázově, pokud si jedinec spořil alespoň 60 měsíců a dosáhl věku 60 let. Dále penzí – zde je také podmínka spoření 60 měsíců a dosažení 60 let, penzi je možné dostávat doživotně, či po dobu sjednanou ve smlouvě. Poslední možnost je

odbytné – vyplácí se v případě, že o výplatu jedinec požádal dříve, než dosáhl doby spoření 60 měsíců či věku 60 let. V případě odbytného mu nebude vyplacen státní příspěvek a zhodnocení (2018).

Stavební spoření patří k výhodným a efektivním produktům na finančním trhu. Uzavírá se na 6 let.

Revenda (2012) vysvětluje, že princip spoření spočívá v tom, že jedinec spoří určitou dobu, po splnění podmínek získá zpět úspory i nárok na poskytnutí účelového stavebního úvěru. Výhodou je, že podmínky stavebního spoření jsou pevně stanoveny v době, kdy se uzavírá smlouva a jsou neměnné.

Klinský, Münch a Chromá doplňují, že „Stavební spoření je kvůli výnosům a nízkému riziku velmi vhodné pro financování cílů nad 6 let“ (2018, 152).

Cenné papíry jsou listiny, které představují pohledávku vlastníka cenného papíru vůči vydavateli cenného papíru – emitentovi. Jedná se o vztah mezi dlužníkem, který cenný papír vystavuje a věřitelem, to je vlastník cenného papíru. Jejich význam spočívá v tom, že vydavatel cenného papíru získá prostředky na podnikání a věřitel investuje a vytváří zisk (Cenné papíry, ©2019).

Podílové fondy jsou produktem, který nabízí investiční společnosti. Janda je vysvětluje tak, že si investor si zvolí jeden či více fondů, na které zašle příslušnou finanční částku na nákup podílových listů. Podílový list má vlastní hodnotu, která se mění. Množství nakoupených podílových listů závisí na investované částce. Rozlišují se uzavřené a otevřené podílové fondy. Uzavřené neumožňují investorům prodat kdykoli část či celé své investiční portfolio. S odprodejem musejí počkat takovou dobu, jaká je stanovena ve stanovách fondu, nebo pokud to stanovy umožňují, mohou prodat podílové fondy na burze. Otevřené fondy umožňují investorovi prodat

podílové listy zpět investiční společnosti, která je musí odkoupit. Zaplatí za ně takovou částku, které je v tu chvíli aktuální (2011).

Spořicí účet slouží k vytvoření finanční rezervy či k dlouhodobému ukládání peněžních prostředků, jeho výhodou je vyšší úrok, než má účet běžný. Většina bank ke spořicímu účtu nevydává platební kartu. Před zřízením spořicího účtu je vhodné si zjistit, jakou výši úroku banka nabízí, protože se mohou pohybovat od 0,01 % až po 3 %. Nejběžnější výše úroku je mezi 1–2 %.

Životní pojištění - v případě vzniku nepříznivé životní situace, kdy jedinec onemocní, stane se invalidní, či mu vlivem například úrazu zůstanou trvalé následky, lze uplatnit a jako finanční rezervu využít předem důkladně uzavřené životní pojištění.

Janda popisuje, že se životní pojištění dá rozdělit do dvou skupin, podle toho, zda se vytváří rezerva či nikoliv. „Rizikové životní pojištění chrání pouze rizika, avšak pojišťovna nevytváří žádnou rezervu, kterou by vám na konci sjednaného období vyplatila.“ Dále popisuje dva další typy životních pojistek, které vytváří rezervu. Jedná se o kapitálové životní pojištění a investiční životní pojištění. „Ačkoliv mají obě pojistky stejný charakter, liší se v detailech. V případě kapitálového životního pojištění se pojišťovna zavazuje vyplatit odkupné (rezervu) v případě dožití se daného věku v předem dané hodnotě. U investičního životního pojištění pojišťovna nic takového negarantuje a výše odkupného závisí na tom, jak se v průběhu trvání smlouvy vyvíjely investice do podílových fondů (2013, s. 119).

3.4. OKRUH D STANDARDŮ FG – SCHODEK ROZPOČTU DOMÁCNOSTI

Půjčky a úvěry patří k běžně využívaným finančním produktům. V kapitole vysvětlím pojmy úrok, RPSN, inflace, dluhová spirála.

Půjčku či úvěr využívají lidé, kteří nedisponují dostatečnou hotovostí na nákup zboží či služeb. Zapůjčí si peníze od bankovní či nebankovní instituce na určitou dobu, kdy v pravidelných, zpravidla měsíčních splátkách půjčku splácí. U tohoto produktu je nutné počítat se splácením úroku. Výhodnější je využít služeb bankovní společnosti, která půjčuje peníze za nižší úrok.

Šoba, Širůček a Ptáček popisují, že půjčky a úvěry jsou běžné produkty pro domácnosti nabízené bankovními i nebankovními společnostmi. K běžným úvěrům patří kontokorent, spotřebitelský úvěr, hypoteční úvěr atp. Autoři uvádějí, že „rozdíl mezi úvěrem a půjčkou není příliš podstatný. Půjčka se nemusí týkat peněz a nemusí být spojena s úrokovou sazbou, resp. úrokem. Úvěr se vždy týká peněz a je spojen s úrokem. Půjčka je tak poněkud širším pojmem“ (2013, s. 121).

Před uzavřením úvěru je nutné zvážit, zda je účel čerpání nevyhnutelný a zda bude výše splátek únosná. Není vhodné uzavírat smlouvu o půjčce z důvodu nákupu dárků či nákup dovolené.

Bergmanová, Hůle a Šmejkal zdůrazňují, že: „Pravidlem by bylo být nepůjčovat si na věc, jejíž životnost je menší, než doba samotného splácení dluhu. Půjčit si nemusí být rizikové, pokud tak učiníte s rozmyslem a zodpovědně věc promyslíte“ (2016, s. 5).

Úrok je peněžítá odměna za zapůjčení peněz. V případě úvěru jej platí dlužník bankovní či nebankovní společnosti. V případě vkladu ho jedinec od banky dostává (Bertl, 2017).

Úroková míra vyjadřuje v procentech, výši úroku ze zapůjčené částky (Klinský & Münch, Chromá, 2018). Výše úrokové míry je ovlivněna **inflací**.

Pospíšil uvádí, že inflace nastává v případě ekonomické nerovnováhy, kdy rostou ceny a měnová jednotka se znehodnocuje (2013). Dle Ježka jsou v dobách inflace nejzranitelnější „ti, kteří mají pevně stanovený příjem: například důchodci, nebo ti, jejichž mzdy a platy byly stanoveny v dobách nižší inflace. Životní úroveň těchto lidí je inflací těžce zasažena, často je může donutit k prodeji rodinného majetku nebo k jiným drastickým opatřením“ (2002, s. 88).

Před uzavřením úvěru je vhodné brát v úvahu úrokové míry a porovnat u nabízených úvěrů také **RPSN**. Zkratka RPSN znamená roční procentní sazba nákladů a zahrnuje veškeré poplatky, které zaplatí dlužník poskytovateli půjčky nad rámec splátky. Bertl vysvětluje, že RPSN je roční úroková sazba, ke které jsou započítány další bankovní poplatky (2017). Smrčka dodává, že kromě úrokové sazby zahrnuje platy jistiny a úroků, poplatky vztahující se k uzavření smlouvy, poplatky za posouzení žádosti o půjčku, poplatky za přijetí platby spotřebitelského úvěru, poplatky za převod peněz a za vedení účtu, do poplatků může být zahrnuto i pojištění splácení v případě, že spotřebitel nebude moci splácet (2008).

Nutností a základním předpokladem, před uzavřením jakékoliv půjčky, je důkladné prostudování smluvních dokumentů.

Půjčky musí být spláceny v řádně stanovených termínech. V případě nemožnosti splácet, je třeba s věřitelem komunikovat a hledat společně řešení

situace. Dlužník se může s věřitelem domluvit na odložení splátky, či splátkovém kalendáři. Z důvodu hrozby vzniku dluhové spirály odborníci nedoporučují řešit dluh další půjčkou. Půjčku totiž: „Mnohdy volí takovou, která má oproti té původní horší podmínky – nevýhodná úroková sazba, vyšší sazby poplatků, celkově špatné podmínky, které splácení úvěru značně znesnadní“ (Janda, dluh, 2013, s. 130).

Kapitola byla zaměřena na vymezení elementárních pojmů týkající se finanční gramotnosti seniorů, které jsou nezbytné pro zpracování empirické části. V té analyzuji, zda je finanční gramotnost seniorů ovlivněna pohlavím, věkem a vzděláním a odpovím na výzkumnou otázku: Jaká je orientace seniorů v oblasti finanční gramotnosti?

EMIPRICKÁ ČÁST

V empirické části popisuji průběh kvantitativního výzkumu. Na základě dotazníkového šetření byla vytvořena proměnná Index finanční gramotnosti. Index finanční gramotnosti slouží k zodpovězení výzkumné otázky: Jaká je orientace seniorů v oblasti finanční gramotnosti? A vede k výzkumnému cíli: Analyzovat finanční gramotnost seniorů dle vybraných ukazatelů.

4. Metodologie výzkumu

4.1. Metoda výzkumného šetření

Pro empirickou část jsem využila kvantitativní metodu sběru dat – dotazník. Metodu považuji za nejvhodnější, jelikož cílem je analýza finanční situace seniorů ve věku 50+ v Olomouckém a Moravskoslezském kraji.

Kvantitativní výzkum je metoda standardizovaného vědeckého výzkumu. Zkoumané jevy jsou popsány pomocí proměnných, ty jsou dále zpracovány a interpretovány.

Kvantitativní výzkum lze „charakterizovat objektivností, tj. předpokládanou nestranností badatele, který není součástí výzkumného prostředí, spojenou s výzkumným problémem a měřitelností zkoumaných oblastí prostřednictvím vhodných indikátorů“ (Baum, 2014).

Dotazník byl předkládán respondentům v rámci výzkumu Univerzity Palackého, zveřejněného pod názvem Výzkum hodnot, základních světonázorových otázek, volného času, ekonomické situace a zběhlosti

v užívání informačních technologií (2019). Výzkum probíhal v období od 11/2018 do 8/2019. Dotazník zahrnoval více témat. Dotazníky byly respondentům rozesílány v elektronické podobě, byla možnost dotazník zodpovědět i v tištěné verzi. Uvedený dotazník obsahoval celkem 75 otázek. Dotazník byl časově poměrně náročný, zabral respondentům cca 40 minut. Poskytnutá data byla zcela anonymní.

Pro diplomovou práci jsem ze sekce Ekonomická situace a znalosti v oblasti financí, která obsahovala 38 uzavřených otázek, vyčlenila 22 otázek, jejichž pomocí zodpovím výzkumnou otázku: Jaká je orientace seniorů v oblasti finanční gramotnosti? V diplomové práci používám data poskytující základní údaje o respondentech, jako je pohlaví, věk, vzdělání a velikost obce, ze které respondenti pocházejí.

Předvýzkum u dotazníku neprobíhal z důvodu, že obdobný dotazník již byl v dřívějších letech využit pro jiná šetření. Pro tvorbu části Ekonomická situace a znalosti v oblasti financí jsem vycházela z dostupné aktuální literatury, která je uvedena v seznamu literatury a zdrojů.

4.2. Výzkumná otázka, výzkumný cíl

Výzkumná otázka vymezuje účel výzkumu, pro diplomovou práci je stanovena následovně: Jaká je orientace seniorů v oblasti finanční gramotnosti?

Cílem výzkumu je analyzovat finanční gramotnost seniorů dle vybraných ukazatelů.

4.3.Proměnné a jejich operacionalizace

Stanovila jsem následující proměnné:

- **pohlaví** \in {muž; žena}
- **věk** \in <50;)
kategorizace – věk podle kategorií \in {50 – 64; 65+)}
- **stupeň vzdělání** \in {základní; vyučen v oboru; středoškolské, vysokoškolské}
- **index finanční gramotnosti IFG**

Index finanční gramotnosti je součástí šetření Výzkum hodnot, základních světonázorových otázek, volného času, ekonomické situace a zběhlosti v užívání informačních technologií (Pospíšil, 2019).

IFG je tvořen součtem otázek O1 + O2 + O3 +...+ O21. Za každou z těchto otázek bylo možno získat 0 – 1 bod. K těmto otázkám se připočetla otázka O22. Tato otázka byla specifická, protože za ni bylo možno získat celkem až 12 bodů, které byly poděleny 12, abychom se dostali na stupnici 0 – 1 bod. To vše bylo poděleno počtem otázek, tedy číslem 22.

Výsledné bodové skóre je na škále 0-1.

Zde předkládám otázky, z nich byla vytvořena proměnná index finanční gramotnosti. Otázky byly členěny dle okruhů standardů finanční gramotnosti (hodnota odpovědí, u kterých není v závorce uveden počet bodů, je 0 bodu):

Okruh A – nakupování a placení

1. Jaký je rozdíl mezi kreditní a debetní kartou?

O1

- debetní karta je karta, kterou platíme z peněz na účtu. Nejedná se o úvěr, bance platíme nízké nebo žádné poplatky za platbu. Kreditní karta je karta, kterou si od banky půjčujeme peníze, a po uplynutí bezúročného období z nich platíme úrok bance (1 bod)

- kreditní karta je karta, kterou platíme z peněz na účtu. Nejedná se o úvěr, bance platíme nízké nebo žádné poplatky za platbu. Debetní karta je karta, kterou si od banky půjčujeme peníze, a po uplynutí bezúročného období z nich platíme úrok bance (0,3 bodu)
- žádný
- nevím

2. Co znamená pojem disponibilní zůstatek?

O2

- jedná se o částku na účtu, která je v daném okamžiku k dispozici. Tvoří jej účetní zůstatek na účtu, který je ponížený o nezaúčtované transakce, blokace a minimální zůstatek a navýšený o částku kontokorentu (1 bod)
- jedná se o částku na účtu, ve které nejsou zohledněny blokace, minimální zůstatek, nezaúčtované transakce a částka kontokorentu (0,3 bodu)
- je to částka, kterou každý měsíc odkládáme stranou
- nevím

3. Co znamená inflace?

O3

- růst cen zboží a služeb za určité období, týká se kupní síly peněz (1 bod)
- výpočet indexu spotřebitelských cen (0,3 body)
- rozdíl mezi čistou a hrubou mzdou
- ukazatel, který vyjadřuje podíl z dlužné částky, který musíme zaplatit za určité období
- nevím

4. Čtete pozorně smlouvy? Rozumíte všemu, než je podepíšete? Prosíme, zvažte pečlivě odpověď. Jestliže smlouvy nečtete nebo je zběžně přehlédnete, nebojte se takto odpovědět.

O4

- ano, čtu, pokud něčemu nerozumím, v žádném případě nepodepisuji (1 bod)
- ano čtu, v případě, že něčemu neporozumím, nechám si vysvětlit (1 bod)

- ano čtu, ale často nerozumím všemu (0,3 bodu)
- ne, většinou smlouvu zběžně prohlédnu
- žádné smlouvy jsem nikdy neuzavíral/a

5. Jak byste postupovali v případě ztráty karty? O5

- zavolám ihned na zákaznický servis banky nebo vstoupím do internetového bankovníctví a kartu zablokuji (1 bod)
- kartu mám zabezpečenou PIN, osobně se v bance zastavím a domluví se, jak postupovat (0,5 bodu)
- ztrátu ohlásím na policii a budu dále postupovat dle jejich rad (0,3 bodu)

6. Jak uchováváte PIN ke kartě? O6

- pamatuji si ho, případně jej mám uložený a zabezpečený doma (1 bod)
- mám jej zapsaný v peněženke, ale takovým způsobem, že nikdo cizí neporozumí, že se jedná o PIN (0,8 bodu)
- mám jej zapsaný v peněženke
- mám jej poznačený na kartě

7. Nová pračka stojí 10 000 Kč. Prodejce nabízí slevu 10 %.

Kolik činí sleva? O7

- 1 000 Kč (1 bod)
- 100 Kč
- 1 500 Kč
- 500 Kč

Okruh B – hospodaření domácnosti

8. Máte přehled o svých měsíčních příjmech (výplata, příjmy z živnosti, důchod, sociální dávky atd.) O8

- mám přesný přehled o svých příjmech (1 bod)
- mám přibližný přehled o svých příjmech (0,75 bodu)
- o svých příjmech mám pouze přibližnou představu (0,5 bodu)
- výši svých příjmů nesleduji

- nemám vlastní příjmy

9. Máte přehled o měsíčních příjmech (výplata, příjmy z živnosti, důchod, sociální dávky atd.) ostatních členů domácnosti? O9

- ano, mám přehled o příjmech všech členů domácnosti (1 bod)
- ano, mám přehled o příjmech některých členů domácnosti (0,75 bodů)
- ne, nemám přehled o příjmech členů domácnosti, ale chtěl/a bych mít (0,5 bodu)
- ne, nemám přehled o příjmech členů domácnosti, ani jej nechci mít

10. Tvoříte si ve Vaší domácnosti rozpočet a finanční plán na delší období do budoucna? O10

- ano, rozpočet máme sestavený, měsíčně jej přizpůsobujeme podle aktuální situace a máme vytvořený finanční plán na delší období do budoucna (významné výdaje nebo příjmy v budoucnosti jsou součástí plánu) (1 bod)
- rozpočet na každý měsíc nemáme sestavený, ale máme vytvořený finanční plán na delší období do budoucna (významné výdaje nebo příjmy v budoucnosti jsou součástí plánu) (0,75 bodu)
- ano, rozpočet máme sestavený, měsíčně jej přizpůsobujeme podle aktuální situace a delší období do budoucna neplánujeme (0,66 bodu)
- rozpočet ani finanční plán na delší období do budoucna netvoříme, ale chtěli bychom jej mít (0,33 bodu)
- rozpočet ani finanční plán na delší období do budoucna netvoříme, ani jsme o tvorbě dosud neuvažovali
- nejsem schopen/a posoudit*

11. Dodržuje Vaše domácnost vytvořený rozpočet a finanční plán na delší období do budoucna? O11

- ano, rozpočet i finanční plán na delší období do budoucna dodržujeme, vyskytují se pouze drobné odchylky a neplánované výdaje či příjmy (1 bod)

- ano, rozpočet sice nedodržujeme, ale finančním plánem na delší období do budoucna se řídíme (počítáme dopředu s významnými výdaji nebo příjmy) (0,75 bodu)
- ano, rozpočet dodržujeme, ale finanční plán na delší období do budoucna nemáme vytvořený (0,66 bodu)
- nedodržujeme rozpočet ani finanční plán na delší období do budoucna, ale potřebovali bychom jej dodržovat (0,33 bodu)
- nedodržujeme rozpočet ani finanční plán na delší období do budoucna
- rozpočet ani finanční plán vůbec nemáme
- nejsem schopen/a posoudit*

12. Jak dlouho by Vaše domácnost dokázala pokrýt životní náklady při ztrátě poloviny příjmů? **O12**

- více než 6 měsíců (1 bod)
- méně než 6 měsíců (0,75 bodu)
- méně než 3 měsíce (0,5 bodu)
- nejvýše měsíc (0,2 bodu)
- vůbec, ani jeden měsíc
- neumím posoudit*

13. Jak dlouho by Vaše domácnost dokázala pokrýt životní náklady při ztrátě všech příjmů? **O13**

- více než 6 měsíců (1 bod)
- méně než 6 měsíců (0,9 bodu)
- méně než 3 měsíce (0,75 bodu)
- nejvýše měsíc (0,3 bodu)
- vůbec, ani jeden měsíc
- neumím posoudit*

Okruh D – schodek rozpočtu domácnosti

14. Byl by pro Vás problém, kdyby se Vám nečekaně pokazil důležitý spotřebič (např. lednička, pračka)? **O14**

- ne, pro tyto případy mám/e vytvořenou finanční rezervu (1 bod)
- využil/a/i bychom kontokorent, kreditní kartu (0,5 bodu)
- využil/a/i bychom nákup na splátky (0,5 bodu)
- požádám/e o pomoc příbuzné (rodiče, prarodiče, děti, jiné) (0,5 bodu)
- ano, musel/a/i bychom si vzít půjčku
- ano, v tuto chvíli by to pro mě/nás znamenalo závažný problém
- nejsem schopen/a posoudit*

15. V případě nedostatku finančních prostředků. Vyberte pouze tu možnost, kterou byste zvolili jako první řešení. **O15**

- zvýším/e naši pracovní výkonnost, zajistíme zvýšení příjmů (1 bod)
- uskromníme své potřeby (1 bod)
- požádám/e o pomoc příbuzné (rodiče, prarodiče, děti, jiné) (0,5 bodu)
- prodáme nebo zastavíme nějakou část svého majetku
- vezmu/eme si půjčku

16. Kontokorent je **O16**

- je bankovní služba sjednaná k běžnému účtu, která klientovi dovoluje čerpat peníze do minusu v případě, že na účtu nemá dostatečnou částku (1 bod)
- věrnostní platba na platební kartě, za platbu kartou získává klient odměny
- poplatek za otevření a vedení účtu
- poplatek za platbu kartou v zahraničí
- nevím

17. Kdy využíváte kontokorentu? **O17**

- v případě čerpání peněz z účtu, i když na účtu není dostatečná částka Vašich vlastních prostředků (1 bod)

- v případě výběru z bankomatu v zahraničí
- v případě platby platební kartou v zahraničí
- v případě vložení mimořádného vkladu na účet
- nevím

18. Jaký je rozdíl mezi úrokem a úvěrem?

O18

- úvěr je forma zapůjčení peněžních prostředků věřitelem dlužníkovi. Dlužník částku splácí v dohodnutých termínech. Úrok je částka, kterou platíme jako poplatek (odměnu) za poskytnutí úvěru (1 bod)
- úrok je forma zapůjčení peněžních prostředků věřitelem dlužníkovi. Dlužník částku splácí v dohodnutých termínech. Úvěr je částka, kterou platíme jako poplatek (odměnu) za poskytnutí úroku (0,3 bodu)
- Úvěr je smluvní forma ochrany proti finančním následkům různých rizik. Úvěr je jednorázový poplatek za takové uzavření smlouvy
- žádný
- nevím

19. Co znamená zkratka RPSN?

O19

- roční procentní sazba nákladů, včetně všech poplatků, které zaplatíme poskytovateli úvěru navíc nad rámec splátky (1 bod)
- procentní vyjádření úrokové sazby, který zahrnuje částku, kterou dlužník za úvěr zaplatí. Částka však nezahrnuje poplatek za vyřízení úvěru, poplatek za vedení úvěrového účtu, případně další poplatky (0,3 bodu)
- pravidelný výpis z bankovního účtu (může být měsíční, čtvrtletní, pololetní, roční)
- poplatek za uzavření smlouvy
- výše ročního úroku

Okruh C – přebytek rozpočtu domácnosti

20. Odkládáte si měsíčně nějakou částku pro případ mimořádného výdaje?

O20

- ano, odkládáme částku, kterou považujeme za dostatečnou (1 bod)
- ano, odkládanou částku však nepovažujeme za dostatečnou (0,75 bodu)
- rádi bychom, momentálně se nám však částka nedaří odkládat (0,5 bodu)
- ne, ale plánujeme (0,33 bodu)
- ne a ani neplánujeme
- nejsem schopen/a posoudit*

21. Máte sjednáno životní pojištění?

- máme, pokrývá všechny členy rodiny v dostatečné výši (1 bod)
- máme, ale nepokrývá všechny členy rodiny v dostatečné výši (0,75 bodu)
- mám/e, ale nevím přesně v jaké výši a na co se vztahuje (0,5 bodu)
- nemám/e
- neumím posoudit/nevím*

22. V případě, že si spoříte, uveďte prosím jak? Můžete vybrat více odpovědí.

O22

- důchodové připojištění (2 body)
- stavební spoření (2 body)
- cenné papíry (akcie, dluhopisy) / podílové fondy (2 body)
- spořicí účet (2 body)
- životní pojištění (2 bod)
- odkládáme do obálky (1 bod)
- jiná forma (1 bod)

*Do Indexu finanční gramotnosti se tato odpověď „nejsem schopen posoudit“ nezahrnuje v případě, že se osoba soustavně připravuje na své budoucí povolání. U osob, které se již na své budoucí povolání nepřipravují, je otázka ohodnocena 0 body.

Výpočet indexu finanční gramotnosti:

$$I_{FG} = \frac{\sum_{i=1}^{21} O_i + \frac{\sum_{j=1}^7 O_{22j}}{12}}{22}$$

Index finanční gramotnosti kategorizovaný IFG_K

K výslednému bodovému skóre finanční gramotnosti se vypočetl aritmetický průměr FG_{AVG} a směrodatná odchylka FG_{SD} . Index finanční gramotnosti byl kategorizován do čtyř skupin: nízká finanční gramotnost, spíše nižší finanční gramotnost, spíše vyšší finanční gramotnost, vysoká finanční gramotnost.

Aritmetický průměr = součet všech bodů podělených jejich počtem.

Směrodatná odchylka = „kolísání jednotlivých hodnot kolem aritmetického průměru. Čím více a čím častěji se jednotlivé hodnoty odchylují od aritmetického průměru, tím je rozptyl i standartní odchylka větší“ (Chráska, 2006, s. 60).

IFG_K:

Nízká finanční gramotnost	1 pro $IFG < IFG_{AVG} - IFG_{SD}$
Spíše nižší finanční gramotnost	2 pro $IFG \geq IFG_{AVG} - IFG_{SD} \wedge IFG < IFG_{AVG}$
Spíše vyšší finanční gramotnost	3 pro $IFG \geq IFG_{AVG} \wedge IFG < IFG_{AVG} + IFG_{SD}$
Vysoká finanční gramotnost	4 pro $IFG \geq IFG_{AVG} + IFG_{SD}$

kategorizace indexu finanční gramotnosti

$IFG_k \in \{FG_N; FG_{SN}; FG_{SV}, FG_V\}$

4.4.Hypotézy

Hendl vysvětluje hypotézu jako: „tvrzení o podstatě určité situace ve zkoumané oblasti. Jde o návrh, představu o vztahu mezi uvažovanými a výzkumnými proměnnými. Tento návrh se výzkumem zamítá nebo potvrzuje na základě empirické evidence (faktů, dokladů)“ (2009, s. 25).

Před zahájením dotazníkového šetření jsem stanovila hypotézy dle těchto pravidel:

- pravidlo č. 1: hypotéza je oznamovací věta,
- pravidlo č. 2: obsahuje dvě proměnné,
- pravidlo č. 3: proměnné se dají přesně zjišťovat - měřit, kategorizovat (Gavora, 2010).

Stanovené hypotézy

Hypotéza č. 1

Mezi muži a ženami ve věku 50+ existují významné statistické rozdíly ve finanční gramotnosti.

Hypotéza č. 2

Mezi seniory ve věku 50+ a seniory ve věku 65+ existují významné statistické rozdíly ve finanční gramotnosti.

Hypotéza č. 3

Stupeň vzdělání významně statisticky ovlivňuje míru finanční gramotnosti u seniorů ve věku 50+.

Pro ověření již formulovaných hypotéz a zpracování výsledků dotazníkového šetření byl použit Test chí-kvadrát. Chráska (2006, s. 82-83) popisuje, že test začíná „*formulováním tzv. nulové a alternativní hypotézy*. Nulová hypotéza (H₀) je předpoklad (domněnka), že mezi sledovanými jevy není vztah (souvislost, rozdíl). Alternativní hypotéza (označovaná H₁ nebo H_A) je předpoklad (domněnka, že mezi sledovanými jevy je vztah (souvislost, rozdíl).“

V mém případě mají hypotézy následující podobu:

Hypotéza č. 1

H₁₀ Mezi muži a ženami ve věku 50+, žijícími v Olomouckém a Moravskoslezském kraji, nejsou rozdíly ve finanční gramotnosti.

H_{1A} Mezi muži a ženami ve věku 50+, žijícími v Olomouckém a Moravskoslezském kraji, existují významné statistické rozdíly ve finanční gramotnosti.

Hypotéza č. 2

H₂₀ Mezi seniory ve věku 50+ a seniory ve věku 65+, žijícími v Olomouckém a Moravskoslezském kraji, nejsou rozdíly ve finanční gramotnosti.

H_{2A} Mezi seniory ve věku 50+ a seniory ve věku 65+, žijícími v Olomouckém a Moravskoslezském kraji, existují významné statistické rozdíly ve finanční gramotnosti.

Hypotéza č. 3

H₃₀ Stupeň vzdělání nemá vliv na míru finanční gramotnosti u seniorů ve věku 50+, žijících v Olomouckém a Moravskoslezském kraji.

H_{3A} Stupeň vzdělání významně statisticky ovlivňuje míru finanční gramotnosti u seniorů ve věku 50+, žijících v Olomouckém a Moravskoslezském kraji.

„O přijetí nebo nepřijetí uvedených hypotéz rozhodneme na základě ověřování (testování) nulové hypotézy. Zpravidla se k tomuto účelu vypočítává tzv. testové kritérium, což je určitá číselná charakteristika odvozená ze zjištěných dat. U testu dobré shody chí-kvadrátu je testovým kritériem hodnota

$$x^2 = \sum \frac{(P-O)^2}{O},$$

kde x^2 je testové kritérium chí-kvadrát, P je tzv. pozorovaná četnost a O očekávaná četnost“ (Chráska, 2006, s. 83).

Pro ověření hypotéz jsem stanovila hladinu významnosti $\alpha = 0,05$. „Hladina významnosti je pravděpodobnosti, že neoprávněně (nesprávně) odmítneme nulovou hypotézu (Chráska, 2006, s. 83).

5. ANALÝZA DAT A VÝSLEDKY ŠETŘENÍ

5.1. CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO SOUBORU

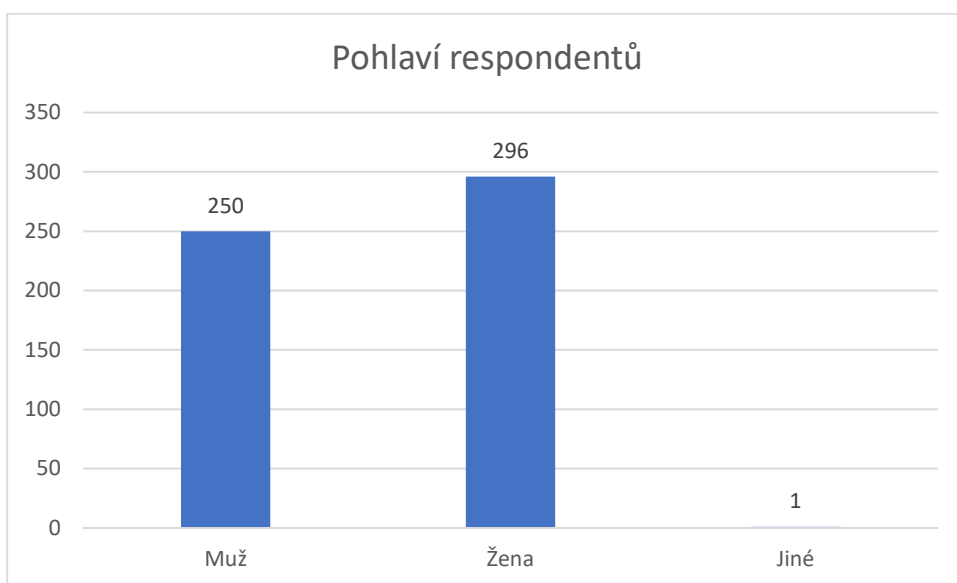
Pro diplomovou práci byli vybráni respondenti ve věku 50 let a více, kteří uvedli jako své bydliště Olomoucký a Moravskoslezský kraj.

Pohlaví respondentů

V tabulce číslo 1 a grafu číslo 2 jsou respondenti rozděleni dle pohlaví. Výzkumu se zúčastnilo celkem 547 respondentů, z toho 250 mužů (45,70 %) a 296 žen (54,11 %), 1 respondent (0,18 %) uvedl pohlaví jiné.

Pohlaví respondentů	
Muž	250
Žena	296
Jiné	1

Tabulka č. 1 Pohlaví respondentů

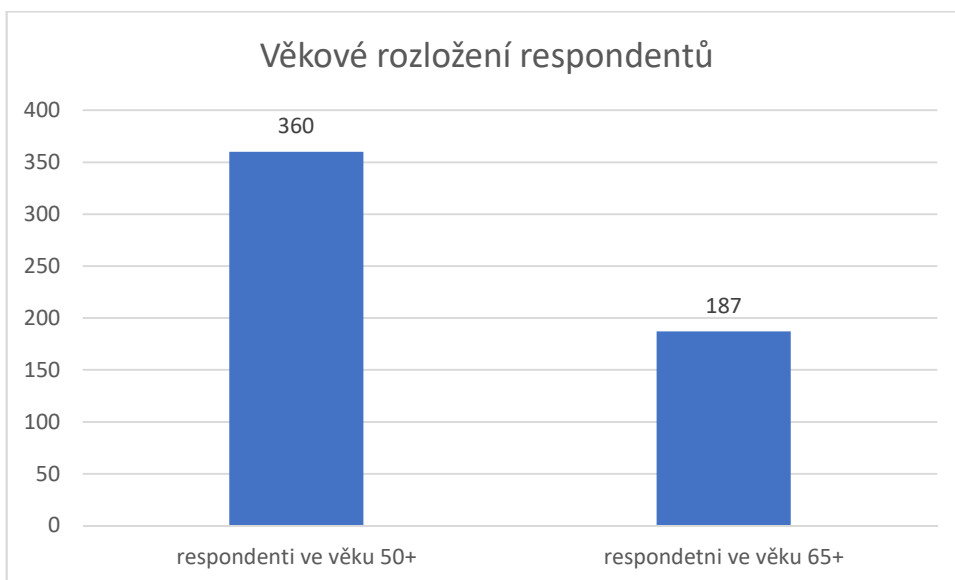
Graf č. 2 Pohlaví respondentů

Věkové rozložení respondentů

V tabulce číslo 2 a grafu číslo 3 je uvedeno věkové rozdělení respondentů. Respondentů ve věku 50+ bylo 360 (tj. 65,81 %), což tvoří téměř 2/3 respondentů. Respondentů ve věku 65+ bylo 187 (34,19 %).

Věkové rozložení respondentů	
respondenti ve věku 50+	360
respondenti ve věku 65+	187

Tabulka č. 2 Věkové rozložení respondentů

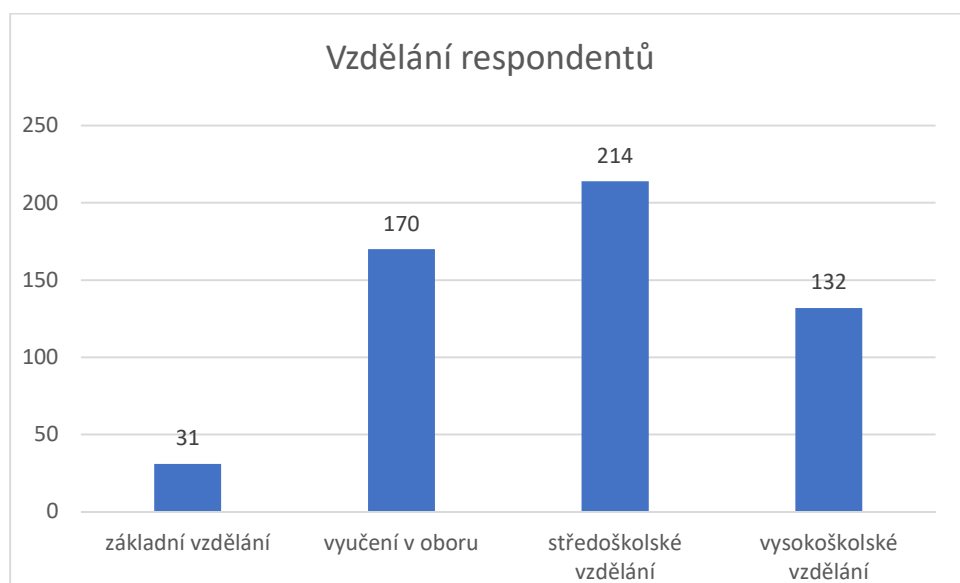
Graf č. 3 Věkové rozložení respondentů

Dosažené vzdělání respondentů

V tabulce číslo 3 a grafu číslo 4 je uvedeno dosažené vzdělání respondentů. Nejpočetnější skupinou respondentů ve věku 50+ v Olomouckém a Moravskoslezském kraji byly osoby se středoškolským vzděláním s počtem 214 respondentů (39,12 %). Dále pak respondenti vyučení v oboru, jednalo se o 170 respondentů (31,08 %). Následovaly osoby s vysokoškolským vzděláním s počtem 132 respondentů (24,13 %). Nejmenší zastoupení mají osoby se základním vzděláním, jedná se o 31 respondentů (5,67 %).

Vzdělání respondentů	
základní vzdělání	31
vyučení v oboru	170
středoškolské vzdělání	214
vysokoškolské vzdělání	132

Tabulka č. 3 Vzdělání respondentů

Graf č. 4 Vzdělání respondentů

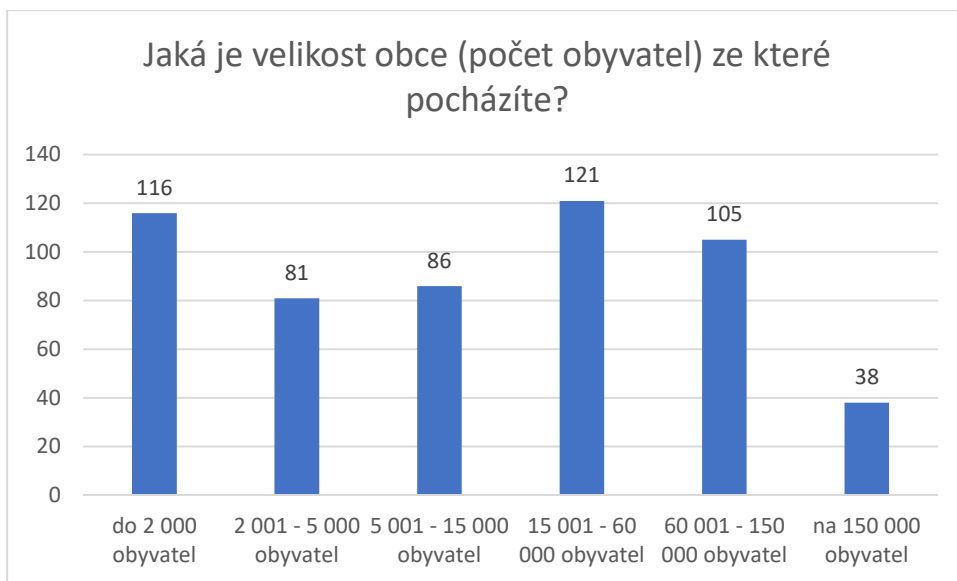
Původ respondentů – velikost obce, ze které pocházejí

V tabulce a grafu je uvedeno složení vzorku respondentů dle velikosti obce, ze které jedinci pocházejí.

Z tabulky lze o složení respondentů vyčíst následující: z obce do velikosti 1 až 2 000 obyvatel pochází 116 respondentů (21,21 %). Z obce ve velikosti 2 001 až 5 000 obyvatel pochází 81 respondentů (14,81 %). Z obce ve velikosti 5 001 – 15 000 obyvatel pochází 86 respondentů (15,72 %). Z obce ve velikosti 15 001 – 60 000 obyvatel pochází 121 respondentů, což je nejvyšší podíl (22,12 %). Z obce ve velikosti 60 001 – 150 000 obyvatel pochází 105 respondentů (19,20 %). Z obce nad 150 000 obyvatel pochází 38 obyvatel, což je nejnižší podíl (6,95 %).

Jaká je velikost obce (počet obyvatel), ze které pocházíte?	
do 2 000 obyvatel	116
2 001 - 5 000 obyvatel	81
5 001 - 15 000 obyvatel	86
15 001 - 60 000 obyvatel	121
60 001 - 150 000 obyvatel	105
nad 150 000 obyvatel	38

Tabulka č. 4 Původ respondentů

Graf č. 5 Původ respondentů

5.2. OVĚŘOVÁNÍ HYPOTÉZ A VÝZKUMNÝCH OTÁZEK

Tato část diplomové práce se zabývá ověřením stanovených hypotéz. Ve výzkumu jsem zjišťovala orientaci seniorů ve věku 50+ z Olomouckého a Moravskoslezského kraje, dle proměnných pohlaví, věk a vzdělání. Pro ověření hypotéz byla využita data z dotazníku, která byla pomocí Testu chí-kvadrát zpracovaná do Indexu finanční gramotnosti.

Hypotéza č. 1

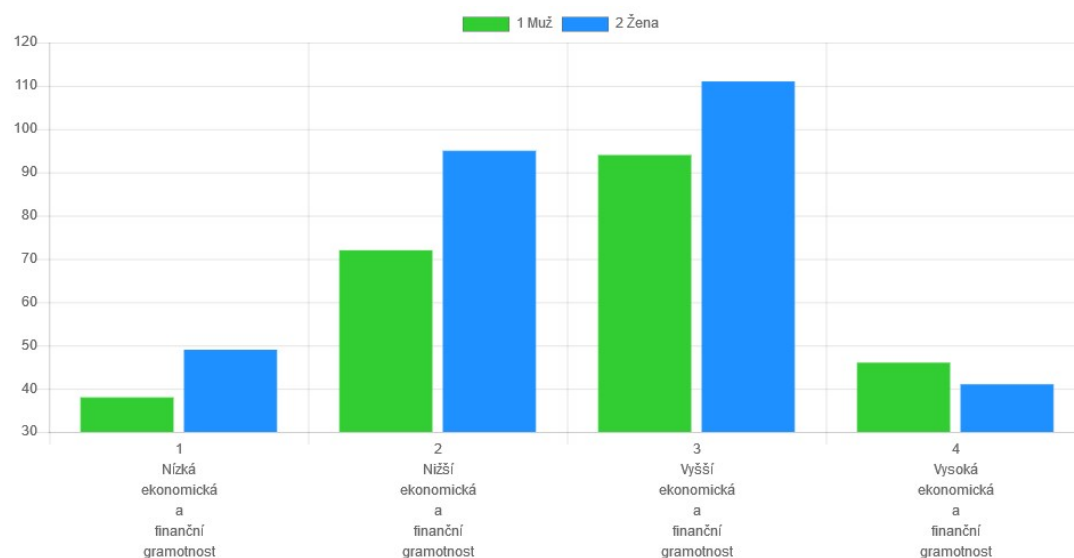
H₁₀ Mezi muži a ženami ve věku 50+, žijícími v Olomouckém a Moravskoslezském kraji, nejsou rozdíly ve finanční gramotnosti.

H_{1A} Mezi muži a ženami ve věku 50+, žijícími v Olomouckém a Moravskoslezském kraji, existují významné statistické rozdíly ve finanční gramotnosti.

Ekonomická a finanční gramotnost (kategorie) - Ekonomická a finanční gramotnost (kategorie)					
	1 Nízká ekonomická a finanční gramotnost	2 Nižší ekonomická a finanční gramotnost	3 Vyšší ekonomická a finanční gramotnost	4 Vysoká ekonomická a finanční gramotnost	Celkem
Pohlaví 1 Muž	38 E: 39,84 $\chi^2: 0,0845$	72 E: 76,47 $\chi^2: 0,2607$	94 E: 93,86 $\chi^2: 0,0002$	46 E: 39,84 $\chi^2: 0,9540$	250
2 Žena	49 E: 47,16 $\chi^2: 0,0714$	95 E: 90,53 $\chi^2: 0,2202$	111 E: 111,14 $\chi^2: 0,0002$	41 E: 47,16 $\chi^2: 0,8058$	296
Celkem	87	167	205	87	546

Výsledky testu ChiSquare: $\chi^2_{(df=3)} = 2,3971$, $p = 0,494170$, $n = 546$

Tabulka č. 6 Ekonomická a finanční gramotnost dle pohlaví

Graf. č. 6 Ekonomická a finanční gramotnost dle pohlaví

Na základě provedeného statistického testování bylo zjištěno, že nelze potvrdit rozdíly ve finanční gramotnosti mezi muži a ženami ve věku 50+, žijícími v Olomouckém a Moravskoslezském kraji.

Analýza výsledků testování

Pomocí Testu chí-kvadrát bylo zjišťováno, zda existují mezi muži a ženami ve věku 50+, žijícími v Olomouckém a Moravskoslezském kraji, významné statistické rozdíly ve finanční gramotnosti.

Hladina významnosti (p) se zde rovnala 0,494170, což je větší než 0,05. Z toho plyne, byla přijata nulová hypotéza (H_{10}) a odmítnuta hypotéza alternativní (H_{1A}). Proměnné spolu nesouvisí, nemají statistický vztah a vzájemně se neovlivňují.

Na otázku bylo dotazováno 250 mužů, 296 žen, 1 respondent uvedl pohlaví jiné, ten byl při testování hypotézy č. 1 vyloučen.

Z 250 dotazovaných mužů mělo 38 respondentů (15,2 %) nízkou finanční gramotnost, 72 respondentů (28,8 %) spíše nižší finanční gramotnost, nejvyšší

podíl měli respondenti se spíše vyšší finanční gramotností 94 jedinců (37,6 %), za vysoce finančně gramotné lze z dotazovaných mužů uvést 46 respondentů (18,4 %).

Z 296 dotazovaných žen mělo nízkou finanční gramotnost 49 respondentek (16,6 %), spíše nízkou finanční gramotnosti 95 respondentek (32,1 %), nejvyšší podíl měly respondentky se spíše vyšší finanční gramotnosti 111 (37,5 %), za vysoce gramotné lze považovat 41 dotazovaných žen (13,6 %).

Z výsledků je patrné, že bez ohledu na pohlaví se největší počet respondentů pohybuje v oblasti spíše vyšší finanční gramotnost.

Na otázku „Jaká je orientace seniorů v oblasti finanční gramotnosti?“ lze odpovědět, že finanční gramotnost seniorů ve věku 50+ z Olomouckého a Moravskoslezského kraje, je bez ohledu na pohlaví spíše vyšší.

Hypotéza č. 2

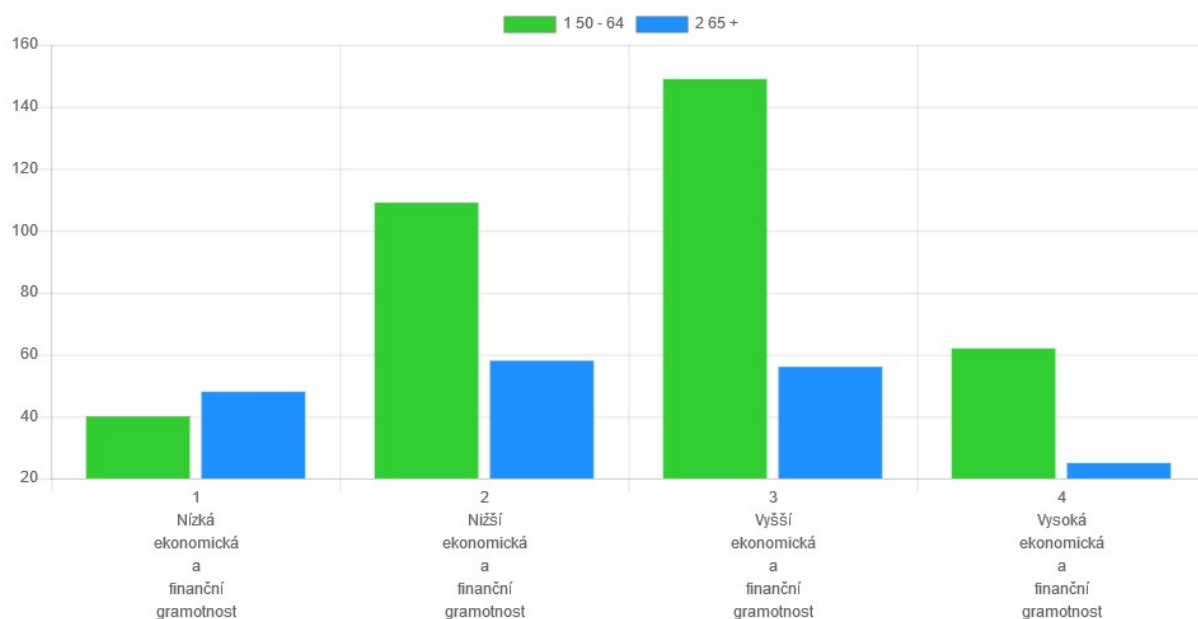
H₂₀ Mezi seniory ve věku 50+ a seniory ve věku 65+, žijícími v Olomouckém a Moravskoslezském kraji, nejsou rozdíly ve finanční gramotnosti.

H_{2A} Mezi seniory ve věku 50+ a seniory ve věku 65+, žijícími v Olomouckém a Moravskoslezském kraji, existují významné statistické rozdíly ve finanční gramotnosti.

Ekonomická a finanční gramotnost (kategorie) - Ekonomická a finanční gramotnost (kategorie)						
	1	2	3	4		
	Nízká ekonomická a finanční gramotnost	Nižší ekonomická a finanční gramotnost	Vyšší ekonomická a finanční gramotnost	Vysoká ekonomická a finanční gramotnost	Celkem	
Věkové skupiny (senioři)	1 50 - 64	40 E: 57,92	109 E: 109,91	149 E: 134,92	62 E: 57,26	360
- Věkové skupiny (senioři)	2 65 +	48 E: 30,08	58 E: 57,09	56 E: 70,08	25 E: 29,74	187
Celkem	88	167	205	87	547	

Výsledky testu ChiSquare: $\chi^2_{(df=3)} = 21,6820$, $p = 0,000076$, $n = 547$

Tabulka č. 7 Ekonomická a finanční gramotnost dle věku

Graf č. 7 Ekonomická finanční gramotnost dle věku

Na základě provedeného statistického testování bylo zjištěno, že existují významné statistické rozdíly ve finanční gramotnosti mezi seniory ve věku 50+ a 65+, žijícími v Olomouckém a Moravskoslezském kraji.

Analýza výsledků testování

Testem chí-kvadrát bylo zjišťováno, zda existují mezi seniory ve věku 50+ a seniory ve věku 65+, žijícími v Olomouckém a Moravskoslezském kraji, významné statistické rozdíly ve finanční gramotnosti.

Hladina významnosti (p) se zde rovnala 0,000076 což je menší než 0,05. Nulová hypotéza byla odmítnuta (H_{20}) a byla připuštěna hypotéza alternativní (H_{2A}). Proměnné spolu vzájemně souvisejí, mají statistický vztah a vzájemně se ovlivňují.

Na otázku odpovídalo 360 seniorů ve věku 50 - 64 let, 187 seniorů ve věku 65+.

Z dotazovaných 360 seniorů ve věku 50 – 64 let mělo nízkou finanční gramotnost 40 respondentů (11,1 %), spíše nižší finanční gramotnost mělo 109 respondentů (30,3 %), nejvyšší podíl měli respondenti se spíše vyšší finanční gramotností 149 respondentů (41,4 %), nejvyšší míru finanční gramotnosti mělo 62 respondentů (17,2 %).

Z dotazovaných 187 seniorů ve věku 65+ mělo nízkou finanční gramotnost 48 respondentů (25,7 %), nejvyšší podíl měli respondenti se spíše nižší finanční gramotností 58 respondentů (31 %), spíše vyšší finanční gramotnost mělo 56 respondentů (29,9 %), vysokou míru finanční gramotnosti mělo 25 respondentů (13,7 %).

Pomocí metody chí-kvadrát byly stanoveny očekávané a pozorované četnosti:

Očekávané a pozorované četnosti seniorů 50 – 64 let

Finanční gramotnost seniorů 50 - 64 let		
	očekávaná četnost	pozorovaná četnost
Nízká finanční gramotnost	58	40* ¹
Spíše nižší finanční gramotnost	110	109
Spíše vyšší finanční gramotnost	135	149*
Vysoká finanční gramotnost	57	62

Tabulka č. 8 Očekávaná a pozorovaná četnost míry finanční gramotnosti seniorů 50 – 64 let

Očekávaná míra nízké finanční gramotnosti byla 58 seniorů, pozorovaná 40 respondentů.

V kategorii spíše nižší finanční gramotnost byla očekávaná míra 110 seniorů, pozorovaná 109 respondentů. Zde realita odpovídala očekávání.

V kategorii spíše vyšší finanční gramotnost bylo očekáváno 135 seniorů, pozorováno bylo 149 respondentů.

V oblasti vysoké finanční oblasti bylo očekáváno, že se bude pohybovat 57 seniorů, pozorovaná četnost byla 62 respondentů.

V oblasti nízké a spíše nižší finanční gramotnosti bylo očekáváno 168 seniorů, pozorováno bylo 149 respondentů (o 19 méně).

V oblasti spíše vyšší a vysoké finanční gramotnosti bylo očekáváno 192 seniorů, pozorováno bylo 211 respondentů (tedy o 19 více).

Senioři ve věku 50 – 64 let, žijící v Olomouckém a Moravskoslezském kraji jsou tedy ve skutečnosti gramotnější, než se statisticky předpokládalo.

* statisticky významný rozdíl

Očekávané a pozorované četnosti seniorů 65+

Finanční gramotnost seniorů 65+		
	očekávaná četnost	pozorovaná četnost
Nízká finanční gramotnost	30	48* ²
Spíše nižší finanční gramotnost	57	58
Spíše vyšší finanční gramotnost	70	56*
Vysoká finanční gramotnost	30	25

Tabulka č. 9 Očekávaná a pozorovaná četnost míry finanční gramotnosti seniorů 65+

U seniorů ve věku 65+ se očekávalo v kategorii nízká finanční gramotnost 30 seniorů, pozorován byl počet 48 respondentů.

V kategorii spíše nižší finanční gramotnosti bylo očekáváno 57 seniorů, pozorováno 58 respondentů.

V kategorii spíše vyšší finanční gramotnost bylo očekáváno 70 seniorů, pozorovali jsme pouze 56 respondentů.

V oblasti vysoké finanční gramotnosti bylo očekáváno 30 seniorů, pozorováno bylo pouze 25 respondentů.

Očekávaná finanční gramotnost seniorů, ve věku 65+ byla v kategoriích nízká finanční gramotnost a spíše nižší finanční gramotnost 87 respondentů, pozorovaná byla 106 respondentů (tedy o 19 více).

Očekávaná finanční gramotnost seniorů, ve věku 65+ byla v kategorii spíše vyšší finanční gramotnost a vysoká finanční gramotnost byla 100 respondentů, pozorovaná byla 81 respondentů (tedy o 19 méně).

Senioři ve věku 65+, žijící v Olomouckém a Moravskoslezském kraji, jsou tedy ve skutečnosti méně gramotní, než se statisticky předpokládalo.

* statisticky významný rozdíl

Z výsledků je patrné, že senioři ve věku 50 – 64 let jsou gramotnější než senioři ve věku 65+. Přepokládám, že vyšší gramotnost seniorů ve věku 50+ vychází z toho, že jsou ekonomicky aktivní, uvědomují potřebu spořit si na období starobního důchodu. Téma finanční gramotnosti a nutnosti zabezpečení na období starobního důchodu je velmi frekventované. Myslím, že senioři 50+ chápou rizika nedostatečného zabezpečení a aktivně se o problematiku zajímají. Senioři ve věku 65+ jsou často již ekonomicky neaktivní, nedokáží se orientovat v nepřehledném množství zboží a služeb finančního trhu. Mají jistotu starobního důchodu, tak ani nemají potřebu se v oblasti financí dále vzdělávat.

Na základě výsledků lze zodpovědět otázku: Jaká je orientace seniorů v oblasti finanční gramotnosti? Senioři ve věku 50 – 64 let, žijící v Olomouckém a Moravskoslezském kraji, se v oblasti financí orientují statisticky lépe než senioři ve věku 65+.

Hypotéza č. 3

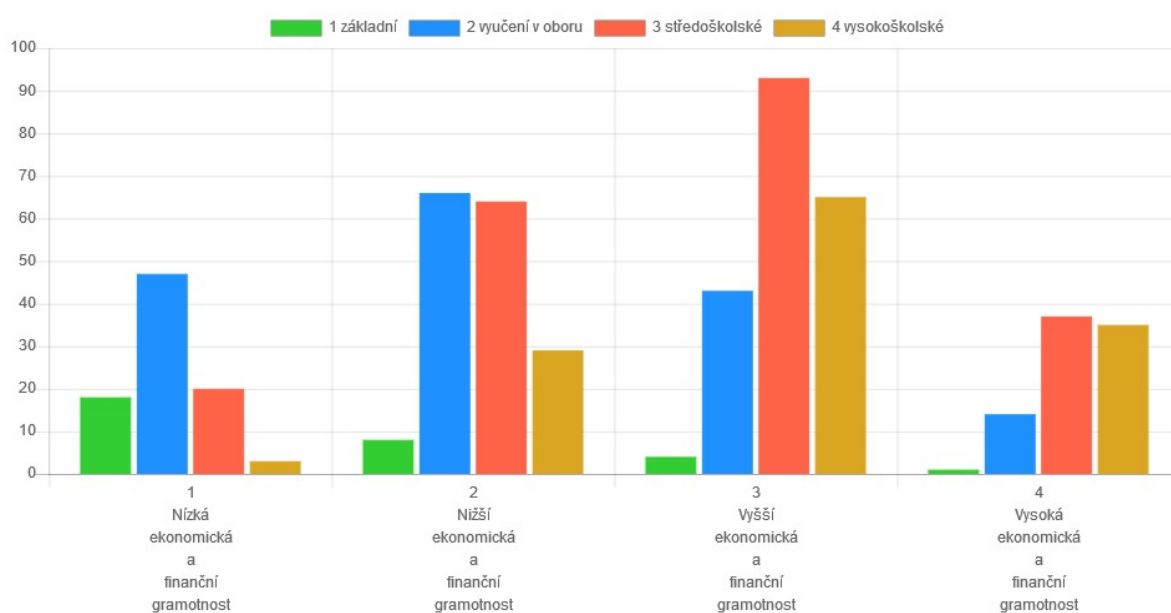
H₃₀ Stupeň vzdělání nemá vliv na míru finanční gramotnosti u seniorů ve věku 50+, žijících v Olomouckém a Moravskoslezském kraji.

H_{3A} Stupeň vzdělání významně statisticky ovlivňuje míru finanční gramotnosti u seniorů ve věku 50+, žijících v Olomouckém a Moravskoslezském kraji.

		Ekonomická a finanční gramotnost (kategorie) - Ekonomická a finanční gramotnost (kategorie)				
		1 Nízká ekonomická a finanční gramotnost	2 Nižší ekonomická a finanční gramotnost	3 Vyšší ekonomická a finanční gramotnost	4 Vysoká ekonomická a finanční gramotnost	Celkem
Nejvyšší dosažené vzdělání - Nejvyšší dosažené vzdělání	1 základní	18 E: 4,99	8 E: 9,46	4 E: 11,62	1 E: 4,93	31
	2 vyučení v oboru	47 E: 27,35	66 E: 51,90	43 E: 63,71	14 E: 27,04	170
	3 středoškolské	20 E: 34,43	64 E: 65,33	93 E: 80,20	37 E: 34,04	214
	4 vysokoškolské	3 E: 21,24	29 E: 40,30	65 E: 49,47	35 E: 20,99	132
	Celkem	88	167	205	87	547

Výsledky testu ChiSquare: $\chi^2_{(df = 9)} = 114,6985$, $p = 0,000000$, $n = 547$

Tabulka č. 10 Ekonomická a finanční gramotnost dle vzdělání

Graf č. 8 Ekonomická a finanční gramotnost dle vzdělání

Na základě provedeného statistického testování bylo zjištěno, že stupeň vzdělání významně statisticky ovlivňuje míru finanční gramotnosti u seniorů ve věku 50+, žijících v Olomouckém a Moravskoslezském kraji.

Analýza výsledků testování

Testem chí-kvadrát bylo zjišťováno, zda stupeň vzdělání významně statisticky ovlivňuje míru finanční gramotnosti u seniorů ve věku 50+, žijícími v Olomouckém a Moravskoslezském kraji.

Hladina významnosti (p) se zde rovnala 0,000000 což je menší než 0,05. Z toho důvodu byla odmítnuta nulová hypotéza (H_0) a byla připuštěna hypotéza alternativní (H_A). Proměnné spolu vzájemně souvisejí, mají statistický vztah a vzájemně se ovlivňují.

Na otázku odpovídalo 31 seniorů se základním vzděláním, 170 seniorů vyučených v učebním oboru, 214 seniorů se středoškolským vzděláním a 132 seniorů s vysokoškolským vzděláním.

Z 31 seniorů se základním vzděláním mělo nízkou finanční gramotnost 18 respondentů (58,1 %), tito respondenti zároveň tvořili nejpočetnější skupinu mezi lidmi se základním vzděláním, spíše nižší finanční gramotnost mělo 8 respondentů (25,8 %), spíše vyšší finanční gramotnost měli 4 respondenti (12,9 %) a pouze 1 respondent (3,2 %) se základním vzděláním prokázal vysokou finanční gramotnost.

Ze 170 seniorů vyučených v oboru mělo nízkou finanční gramotnost 47 respondentů (27,6 %), spíše nižší finanční gramotnost a zároveň nejpočetnější skupinu z respondentů v učebním oboru tvořilo 66 respondentů (38,8 %), spíše vyšší finanční gramotnost prokázalo 43 respondentů (25,3 %), vysokou finanční gramotnost mělo 14 respondentů (8,2 %).

Z 214 respondentů se středoškolským vzděláním mělo nízkou finanční gramotnost 20 respondentů (9,3 %), spíše nižší finanční gramotnost mělo 64 respondentů (29,9 %), spíše vyšší finanční gramotnost a zároveň nejpočetnější skupinu tvořilo 93 respondentů (43,5 %). Vysokou finanční gramotnost prokázalo 37 respondentů se středoškolským vzděláním (17,3 %).

Ze 132 respondentů s vysokoškolským vzděláním měli nízkou míru finanční gramotnosti 3 respondenti (2,3 %), spíše nižší finanční gramotnost mělo 29 respondentů (22 %), spíše vyšší finanční gramotnost a zároveň nejpočetnější skupinu tvořilo 65 respondentů (49,2 %), vysokou finanční gramotnost prokázalo 35 respondentů s vysokoškolským vzděláním (26,5 %).

Pomocí metody chí-kvadrát byly stanoveny očekávané a pozorované četnosti:

Očekávané a pozorované četnosti u seniorů se základním vzděláním

Finanční gramotnost seniorů se základním vzděláním		
	očekávaná četnost	pozorovaná četnost
Nízká finanční gramotnost	5	18 ^{*3}
Spíše nižší finanční gramotnost	9	8
Spíše vyšší finanční gramotnost	12	4 [*]
Vysoká finanční gramotnost	5	1 [*]

Tabulka č. 11 Očekávaná a pozorovaná četnost míry finanční gramotnosti seniorů se základním vzděláním

Očekávalo se, že na úroveň nízká a spíše nižší finanční gramotnost bude mít 14 seniorů se základním vzděláním. Pozorováno však bylo 26 (o 12 více než jsme očekávali) respondentů.

* statisticky významný rozdíl

Očekávalo se, že na úrovni spíše vyšší a vysoké finanční gramotnosti se bude pohybovat 17 seniorů se základním vzděláním. Pozorováno však bylo pouze 5 respondentů (o 12 méně než jsme očekávali).

Seniory ve věku 50+, žijící v Olomouckém a Moravskoslezském kraji, se základním vzděláním, nelze považovat za finančně gramotné.

Očekávané a pozorované četnosti u seniorů vyučených v oboru

Finanční gramotnost seniorů vyučených v oboru		
	očekávaná četnost	pozorovaná četnost
Nízká finanční gramotnost	27	47* ⁴
Spíše nižší finanční gramotnost	52	66*
Spíše vyšší finanční gramotnost	64	43*
Vysoká finanční gramotnost	27	14*

Tabulka č. 12 Očekávaná a pozorovaná četnost míry finanční gramotnosti seniorů vyučených v oboru

Očekávalo se, že se 79 seniorů vyučených v učebním oboru bude pohybovat na úrovni nízké a nižší finanční gramotnosti. Pozorováno však bylo 113 (tj. o 34 více než bylo očekáváno) respondentů.

Očekávalo se, že se 91 seniorů vyučených v učebním oboru bude pohybovat na úrovni spíše vyšší a vysoké finanční gramotnosti. Pozorováno však bylo pouze 57 respondentů (tj. o 34 méně než bylo očekáváno).

Seniory ve věku 50+, žijící v Olomouckém a Moravskoslezském kraji, vyučené v učebním oboru, nelze považovat za finančně gramotné.

* statisticky významný rozdíl

Na základě výsledků výzkumu mezi seniory ve věku 50+, žijícími v Olomouckém a Moravskoslezském kraji, kteří mají základní vzdělání či jsou vyučeni v oboru, vyplývá, že nejsou finančně dostatečně gramotní a bylo by vhodné jejich další vzdělávání v ekonomické oblasti. Palán (2002) hovoří o paradoxu, že: „při nedokonalém prvotním vzdělávání vzdělávací potřeby nevznikají, proto je ve vzdělávání dospělých potřebné vzdělávací potřeby u některých sociálních skupin nejdříve vyvolat“ (s. 234). Kladu si otázku, zda jsou si lidé se základním vzděláním a vyučeni v oboru vědomi své nedostatečné gramotnosti a pokud ano, měli by zájem se dále vzdělávat?

Očekávané a pozorované četnosti u seniorů se středoškolským vzděláním

Finanční gramotnost seniorů se středoškolským vzděláním		
	očekávaná četnost	pozorovaná četnost
Nízká finanční gramotnost	35	20* ⁵
Spíše nižší finanční gramotnost	65	64
Spíše vyšší finanční gramotnost	80	93*
Vysoká finanční gramotnost	34	37

Tabulka č. 13 Očekávaná a pozorovaná četnost míry finanční gramotnosti seniorů se středoškolským vzděláním

Očekávalo se, že se 100 seniorů se středoškolským vzděláním bude pohybovat na úrovni nízké a nižší finanční gramotnosti. Pozorováno však bylo 84 (tj. o 16 méně než bylo očekáváno) respondentů.

Očekávalo se, že se 114 seniorů se středoškolským vzděláním bude pohybovat na úrovni spíše vyšší a vysoké finanční gramotnosti. Pozorováno však bylo 130 respondentů (tj. o 14 více než bylo očekáváno).

* statisticky významný rozdíl

Středoškolsky vzdělané seniory ve věku 50+, žijící v Olomouckém a Moravskoslezském kraji, lze považovat statisticky za více finančně gramotné, než bylo očekáváno.

Očekávané a pozorované četnosti u seniorů s vysokoškolským vzděláním

Finanční gramotnost seniorů s vysokoškolským vzděláním		
	očekávaná četnost	pozorovaná četnost
Nízká finanční gramotnost	21	3*6
Spíše nižší finanční gramotnost	40	29*
Spíše vyšší finanční gramotnost	50	65*
Vysoká finanční gramotnost	21	35*

Tabulka č. 14 Očekávaná a pozorovaná četnost míry finanční gramotnosti s vysokoškolským vzděláním

Očekávalo se, že se 61 seniorů s vysokoškolským vzděláním bude pohybovat na úrovni nízké a nižší finanční gramotnosti. Pozorováno však bylo pouze 32 (tj. o 29 méně než bylo očekáváno) respondentů.

Očekávalo se, že se 71 seniorů s vysokoškolským vzděláním bude pohybovat na úrovni spíše vyšší a vysoké finanční gramotnosti. Pozorováno však bylo 100 respondentů (tj. o 29 více než bylo očekáváno).

Vysokoškolsky vzdělané seniory ve věku 50+, žijící v Olomouckém a Moravskoslezském kraji, lze považovat statisticky za více finančně gramotné, než bylo očekáváno.

Z výsledků je patrné, že s vyšším vzděláním narůstá finanční gramotnost seniorů.

* statisticky významný rozdíl

Senioři se základním vzděláním a vyučením v oboru prokazují nižší míru finanční gramotnosti, než bylo očekáváno. Senioři se středoškolským a vysokoškolským vzděláním prokazují vyšší finanční gramotnosti, než bylo očekáváno.

Nejvíce mě překvapil rozdíl ve finanční gramotnosti mezi seniory vyučenými v oboru a seniory se středoškolským vzděláním. Vzhledem k tomu, že oba stupně vzdělání patří do vyššího sekundárního vzdělání, očekávala jsem obdobné výsledky.

Na základě výsledků můžeme zodpovědět otázku: Jaká je orientace seniorů v oblasti finanční gramotnosti? Stupeň vzdělání významně statisticky ovlivňuje míru finanční gramotnosti u seniorů ve věku 50+, žijících v Olomouckém a Moravskoslezském kraji. Senioři se středoškolským a vysokoškolským vzděláním jsou více finančně gramotní než senioři se základním vzděláním a vyučením v oboru.

5.3. SHRNUÍ A ANALÝZA VÝZKUMU

Cílem kvantitativního výzkumu bylo analyzovat finanční gramotnost seniorů dle vybraných ukazatelů. Finanční gramotnost jsem zjišťovala pomocí vytvořené proměnné Index finanční gramotnosti z dotazníkové sekce Ekonomická situace a znalosti v oblasti financí, která byla vyjádřena kategorizovaným indexem finanční gramotnosti.

Zkoumala jsem finanční gramotnost seniorů ve věku 50+ v Olomouckém a Moravskoslezském kraji. Zajímalo mě, zda je finanční gramotnost ovlivněna pohlavím, věkem a vzděláním.

Z výsledků výzkumu vyplývá, že finanční gramotnost seniorů, která byla zjišťována základními otázkami z této oblasti, je významně statisticky závislá na věku a stupni vzdělání. Vyšší a vysokou míru finanční gramotnosti vykazují senioři, žijící v Olomouckém a Moravskoslezském kraji, ve věku 50 – 64 let se středoškolským a vysokoškolským vzděláním.

V oblasti finanční gramotnosti doporučuji další vzdělávání a osvětu seniorů, převážně těch s nižším stupněm vzdělání a těch, co překročili věk 65+. Vzdělávat seniory ve věku 65+ má, vzhledem k prodlužující se délce života, značný význam, je však třeba zvolit vhodné metody a formy, jak vzdělávání realizovat. Například prostřednictvím neformálního vzdělávání, konkrétně pořádáním přednášek v knihovnách, klubech pro seniory a v neziskových organizacích.

ZÁVĚR

V práci jsem se zabývala orientací seniorů v oblasti finanční gramotnosti. Zaměřila jsem se na seniory ve věku 50 a více let, kteří žijí v Olomouckém a Moravskoslezském kraji.

V teoretické části jsem představila problematiku finanční gramotnosti, která je v současné době velmi diskutované téma, protože na peněžním trhu je široká nabídka služeb a produktů, se kterými se může senior setkat. Je důležité, aby se v těchto produktech dokázal orientovat a předejít tak nepříznivé finanční situaci. Dále jsem se zabývala stářím a stárnutím, vymezila pojem senior. Protože populace stárne a současní senioři 50+ již nemohou spoléhat na to, že je stát ve stáří plnohodnotně zabezpečí, věnovala jsem se také finančním možnostem a hrozbám seniorů. Zmínila jsem základní ekonomické pojmy vycházející ze standardů finanční gramotnosti, kterým by měl finančně gramotný senior rozumět.

V praktické části jsem pomocí dotazníkového šetření, realizovaného v rámci výzkumu Univerzity Palackého, zveřejněného pod názvem Výzkum hodnot, základních světonázorových otázek, volného času, ekonomické situace a zběhlosti v užívání informačních technologií analyzovala finanční gramotnost seniorů. Zajímalo mě, jaký vliv má na úroveň finanční gramotnosti pohlaví, věk a vzdělání. Stanovila jsem výzkumnou otázku, výzkumný cíl a hypotézy. Pro ověření hypotéz byl využit Test chí-kvadrát. Z vybraných otázek dotazníku byla vytvořena proměnná Index finanční gramotnosti, která byla dále kategorizována do čtyř úrovní. Závěrečná kapitola se věnovala výsledkům kvantitativního šetření.

Cílem výzkumu bylo analyzovat finanční gramotnost podle vybraných ukazatelů. Na základě výsledků výzkumu lze konstatovat, že:

Na finanční gramotnost seniorů ve věku 50+, žijících v Olomouckém a Moravskoslezském kraji nemá vliv pohlaví.

Na finanční gramotnost seniorů ve věku 50+, žijících v Olomouckém a Moravskoslezském kraji má vliv věk. Senioři, kteří uvedli svůj věk v rozmezí 50 – 64 let prokázali statisticky významně vyšší míru finanční gramotnosti než senioři ve věku 65+.

Na finanční gramotnost seniorů ve věku 50+, žijících v Olomouckém a Moravskoslezském kraji má vliv stupeň vzdělání. Senioři se středoškolským a vysokoškolským vzděláním prokázali statisticky významně vyšší míru finanční gramotnosti než senioři se základním vzděláním a vyučení v oboru.

Výsledky výzkumu prokázaly odlišnosti mezi seniory v oblasti finanční gramotnosti, proto je vhodné seniorům poskytnovat další vzdělávání.

POUŽITÁ LITERATURA A ZDROJE

1. Banky.cz Největší a nejpřehlednější informační server o bankách v ČR. (2019). *Finanční plán*. Citováno 17. června 2019. Dostupné z: <https://www.banky.cz/slovník-osobních-a-rodinných-financí/finanční-plán/>
2. Bartoňková, H. (2013). *Teorie celoživotního vzdělávání: studijní text pro kombinované studium*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
3. Baum, D. (2014). *Výzkumné metody v sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.
4. Bergmannová, L., Hůle, D., & Šmejkal, D. ([2016]). *Půjčky a úvěry obezřetně a uvážlivě - s novým zákonem o spotřebitelském úvěru*. Praha: Sdružení českých spotřebitelů, z.ú.
5. Bertl, I. (2016). *Finanční gramotnost v kontextu rozvoje celoživotního učení dospělých: andragogické, metodické a psychologické souvislosti*. Praha: Česká andragogická společnost.
6. Bertl, I. (2017). *Finanční gramotnost pro seniory*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem, Centrum celoživotního vzdělávání Pedagogické fakulty.
7. Cenné papíry. (2019). *Cenné papíry*. Citováno 17. června 2019. Dostupné z: <https://www.cennypapir.cz/>
8. Česko (1995). *Zákon č. 40/1995 Sb., Zákon o regulaci reklamy a o změně a doplnění zákona č. 468/1991 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání, ve znění pozdějších předpisů*. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1995-40>
9. Česko. (1995). *Zákon č. 155/1995 Sb., Zákon o důchodovém pojištění*. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1995-155>
10. Česko. (2000). *Zákon č. 101/2000 Sb., Zákon o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů*. Dostupné z:

- <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-101>
11. Česko. (2004). *Zákon č. 435/2004 Sb., Zákon o zaměstnanosti*. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-435>
 12. Česko. (2006). *Zákon č. 182/2006 Sb., Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon)*. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-182>
 13. Česko. (2006). *Zákon č. 262/2006 Sb., Zákon zákoník práce*. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-262>
 14. Česko. (2012). *Zákon č. 89/2012 Sb., Zákon občanský zákoník*. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>
 15. Český statistický úřad. (2012) *ČSÚ statistiky nezkrsluje*. Citováno 06.03.2019. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/csu_statistiky_n_ezkrsluje20121001
 16. Český statistický úřad. (2018). *Aktuální populační vývoj v kostce*. Citováno 06.03.2019 Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/aktualni-populacni-vyvoj-v-kostce>
 17. Český statistický úřad. (2018). *Věková skladba obyvatel Česka se výrazně promění*. Citováno 06.03.2019. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/vekova-skladba-obyvatel-ceska-se-vyrazne-promeni>
 18. Čevela, R., & Čeledová, L. (2014). *Sociální gerontologie: východiska ke zdravotní politice a podpoře zdraví ve stáří*. Praha: Grada.
 19. ČSFR. (1990). *Zákon č. 513/1991 Sb., Obchodní zákoník*. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1991-513>
 20. ČSFR. (1992). *Zákon č. 634/1992 Sb., Zákon o ochraně spotřebitele*. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-634>
 21. Dienstbier, Z. (2012). *Průvodce stárnutím, aneb, Jak ho oddálit* (Vyd. 2). Praha: Radix.
 22. Dvořáčková, D. (2012). *Kvalita života seniorů: v domovech pro seniory*. Praha: Grada.

23. Farková, M. (2009). *Dospělost a její variabilita*. Praha: Grada.
24. Gavora, Peter a kol. (2010). *Elektronická učebnica pedagogického výskumu*. Bratislava: Univerzita Komenského. Citováno 10. října 2019. Dostupné z: <http://www.e-metodologia.fedu.uniba.sk/> ISBN 978–80–223–2951–4.
25. Gavora, P. (2010). *Úvod do pedagogického výzkumu* (2., rozš. české vyd). Brno: Paido.
26. Hesová, A., & Zelendová, E. (2011). *Finanční gramotnost ve výuce: metodická příručka*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků (NÚV), divize VÚP.
27. Chráska, M. (2006). *Úvod do výzkumu v pedagogice* (2. vyd). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
28. Janda, J. (2011). *Spořit nebo investovat?*. Praha: Grada.
29. Janda, J. (2013). *Jak žít šťastně na dluh*. Praha: Grada.
30. Ježek, T. (2002). *Peníze a trh*. Praha: Portál.
31. Kalvach, Z. (2004). *Geriatric a gerontologie*. Praha: Grada.
32. Klínský, P., Münch, O., & Chromá, D. (2018). *Ekonomika: ekonomická a finanční gramotnost pro střední školy* (Deváté, upravené vydání). Praha: Eduko nakladatelství.
33. Klufa, F., Vodička, V., & Klufa, F. ([2017]). *Nové platební prostředky: umíme jich využívat? známe rizika?* (2. přepracované vydání). Praha: Sdružení českých spotřebitelů, z.ú.
34. Kociánová, H. (2012). *Finanční gramotnost v kostce, aneb, Co Vás neměl kdo naučit*. Olomouc: ANAG.
35. Mapa exekucí. (2019). *Mapa exekucí*. Citováno 10. listopadu 2019. Dostupné z: <http://mapaexekuci.cz/mapa/index.html>
36. Mareš, P. (1999). *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Sociologické nakladatelství.

37. MF ČR (2007). *Rámcová politika ministerstva financí v oblasti ochrany spotřebitele na finančním trhu*. Citováno 10. října 2019. Dostupné z: https://www.mfcr.cz/assets/cs/media/Ochrana-spotrebitele_2007_Ramcova-politika-MF-v-oblasti-ochrany-spotrebitele-na-financnim-trhu.pdf
38. MF ČR. (2017). *Standard finanční gramotnosti*. Citováno 10. října 2019. Dostupné z: <https://www.mfcr.cz/cs/aktualne/aktuality/2017/standard-financni-gramotnosti-29163>
39. MPSV ČR. (2012). *Národní strategie podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017*. Citováno 06.03.2019. Dostupné z: <https://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=64974&view=9014>
40. MŠMT ČR. (2010). *Národní strategie finančního vzdělávání 2010*. Citováno 10. října 2019. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/narodni-strategie-financniho-vzdelavani-2010>
41. *Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017: aktualizovaná verze k 31.12.2014 = National action plan for positive ageing for the period 2013-2017 : updated version as of 31.12.2014*. ([2015]). Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky, Odbor rodinné politiky a politiky stárnutí, Oddělení politiky stárnutí.
42. NICOLINI, G. (2019) *Financial literacy in Europe: assessment methodologies and evidence from European countries*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
43. Nováková, V., & Sobotka, V. (2011). *Slabikář finanční gramotnosti: učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti (2., aktualiz. vyd)*. Praha: COFET.
44. PALÁN, Z. (2002) *Lidské zdroje: výkladový slovník*. Academia

45. Pospíšil, J., Pospíšilová, H., Trochotová, L., Špatenková, N., & Kokosiňská, H. (2018). *Dotazník pro výzkum hodnot, základních světonázorových otázek, volného času, ekonomické situace a zběhlosti v užívání informačních technologií*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Citováno 10. listopadu 2019. Dostupné z: <https://www.socialsurvey.eu/leisure2018#about>
46. Pospíšil, R. (2013). *Základy měnové politiky a bankovníctví*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta.
47. Průcha, J., & Veteška, J. (2014). *Andragogický slovník* (2., aktualiz. a rozš. vyd). Praha: Grada.
48. Příbyl, H. (2015). *Lidské potřeby ve stáří*. Praha: Maxdorf.
49. Rabušicová, M. (2002). *Gramotnost: staré téma v novém pohledu*. Brno: Masarykova univerzita.
50. Revenda, Z. (2012). *Peněžní ekonomie a bankovníctví* (5., aktualiz. vyd). Praha: Management Press.
51. Sak, P., & Kolesárová, K. (2012). *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada.
52. Smrčka, L. (2010). *Rodinné finance: ekonomická krize a krach optimismu*. Praha: C.H. Beck.
53. Sýkorová, D. (2007). *Autonomie ve stáří: kapitoly z gerontosociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
54. Šoba, O., Širůček, M., & Ptáček, R. (2013). *Finanční matematika v praxi*. Praha: Grada.
55. Špatenková, N., & Smékalová, L. (2015). *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*. Praha: Grada.
56. Švamberk Šauerová, M., & Vadíková, K. M. (2013). *Specifika edukace seniorů*. Praha: Vysoká škola tělesné výchovy a sportu Palestra.
57. Vágnerová, M. (2007). *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*. Praha: Karolinum.

58. Vidovičová, L., Khýrová, V. (2015). *Politika přípravy na stárnutí v České republice 2015*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí.

SEZNAM OBRÁZKŮ, GRAFŮ

Obrázek číslo 1

Obr. č. 1 Klíčové oblasti pro podporující pozitivní stárnutí (2014)

Graf číslo 1

Obyvatelstvo podle věku (stav k 31. 12. každého roku)

Graf číslo 2

Pohlaví respondentů

Graf číslo 3

Věkové rozložení respondentů

Graf číslo 4

Vzdělání respondentů

Graf číslo 5

Původ respondentů

Graf číslo 6

Ekonomická a finanční gramotnost dle pohlaví

Graf číslo 7

Ekonomická a finanční gramotnost dle věku

Graf číslo 8

Ekonomická a finanční gramotnost dle vzdělání

SEZNAM TABULEK

Tabulka číslo 1

Pohlaví respondentů

Tabulka číslo 2

Věkové rozložení respondentů

Tabulka číslo 3

Vzdělání respondentů

Tabulka číslo 4

Původ respondentů

Tabulka číslo 5

Ekonomická a finanční gramotnost dle pohlaví

Tabulka číslo 6

Ekonomická a finanční gramotnost podle věku

Tabulka číslo 7

Očekávaná a pozorovaná četnost míry finanční gramotnosti seniorů 50 – 64 let

Tabulka číslo 8

Očekávaná a pozorovaná četnost míry finanční gramotnosti seniorů 65+

Tabulka číslo 9

Ekonomická a finanční gramotnost dle vzdělání

Tabulka číslo 10

Očekávaná a pozorovaná četnost míry finanční gramotnosti seniorů se základním vzděláním

Tabulka číslo 11

Očekávaná a pozorovaná četnost míry finanční gramotnosti seniorů vyučených v oboru

Tabulka číslo 12

Očekávaná a pozorovaná četnost míry finanční gramotnosti seniorů se středoškolským vzděláním

Tabulka číslo 13

Očekávaná a pozorovaná četnost míry finanční gramotnosti
s vysokoškolským vzděláním